

Лазар Марићевић
САМОПОШТОВАЊЕ И АУТОРИТАРНОСТ

Издавач

Београдска отворена школа
Београд, Масарикова 5, Палата Београд, XVI спрат
Тел: (011) 30 65 800, 36 13 112
Тел/Факс: (011) 36 13 112
E-mail: bos@bos.org.yu
<http://www.bos.org.yu>

За издавача

Весна Ђукић-Шећибовић

Рецензенти

проф. др Драган Попадић
др Горан Опачић

Уредник

Маринко Вучинић

Лазар Марићевић

САМОПОШТОВАЊЕ
И
АУТОРИТАРНОСТ

Београд • 2001

САДРЖАЈ

Речи захвалности	7
Самопоштовање као антецедент ауторитарности	11
Самопоштовање – модели самопоштовања	17
Механизми одбране самопоштовања	31
Ауторитарност – ауторитарна личност	41
Формулација проблема истраживања	63
Циљеви истраживања	65
Хипотезе истраживања	66
Преглед варијабли истраживања	69
Операционалне дефиниције варијабли (са приказом инструмента)	69
План статистичке обраде	79
Метод и инструмент истраживања	81
Опис узорка истраживања	85
Метријске карактеристике (поузданост) примењених скала у истраживању	93

Приказ средњих вредности варијабли коришћених у истраживању	95
Повезаност регистрованих (демографских) варијабли са варијаблама коришћеним у истраживању	98
Међусобна повезаност механизма одбране самопоштовања	101
Повезаност између самопоштовања и ауторитарности посредством механизма одбране самопоштовања	107
Општа интерпретација	119
Завршна разматрања	133
Литература	139
Белешка о аутору	143

РЕЧИ ЗАХВАЛНОСТИ

Актуелност теме и потреба за емпиријским радовима из области психологије личности и социјалне психологије, представљају кључни подстицај за објављивање нешто измењене верзије дипломског рада, одбрањеног у пролеће 1998. године.

Али, већи подстрек за приближавање ове материје широј читалачкој публици добио сам од људи са којима већ дуже време сарађујем и са којима се дружим. Превасходно се захваљујем мојим менторима проф. др Драгану Попадићу и др Горану Опачићу, са Философског факултета у Београду, који су својим опаскама, примедбама и сугестијама учинили овај рад квалитетнијим. Затим се захваљујем мојим пријатељима и сарадницима: Маринку Вучинићу, мр Слободану Марковићу, Милораду Бјелетићу и Весни Ђукић-Шећибовић, који су ме охрабривали да завршим неопходне припреме за штампање ове књиге. Велику подршку сам добио и од мојих најближих, Емилије, Александра и Оље, без којих не бих истрајао у одлуци да се прихватим оваквог посла.

И како увек бива, књига не би била завршена и одштампана без материјалне подршке. За ту подршку заслужна је Београдска отворена школа и људи који раде у њој.

УВОД

Самопоштовање и ауторитетност

Увод

САМОПОШТОВАЊЕ КАО АНТЕЦЕДЕНТ АУТОРИТАРНОСТИ

Директан повод за тему овог истраживања је ситуација која већ годинама постоји у СР Југославији. Ситуација која је довела до ратова, до изузетног пада животног стандарда, успона криминала, као резултат политике коју је водио ако не у потпуности тоталитарни, а оно ауторитарни режим. У ситуацији када је већина људи у несигурној позицији, када не зна шта да очекује од сутрашњице, може се логично очекивати да је ниво њиховог самопоштовања низак. Немогућност да се „објективно“ задовољи потреба за сигурношћу, највише материјално–егзистенцијалном и непостојање икаквог реда у друштвено-правном животу, може довести до пораста ауторитарности без стварног, критичког, увида у разлоге таквог понашања. Тада се људи препуштају ауторитету „који све зна и све може“. Да би ниско самопоштовање претходило ауторитарности нужно је деловање или посредовање извесних механизма одбране ниског самопоштовања. Ти механизми одбране су мизантропија, морални релативизам и спољни локус контроле и они имају функцију да систем самопоштовања, заснован на биолошким природним законима, одржавају у некаквој равнотежи, не дозвољавајући даље „пропадање“, спуштање нивоа поштовања.

Тема истраживања „Самопоштовање као антецедент ауторитарности“ указује на покушај повезивања ове две варијабле који се разликује од досадашњег приступа, где се тражила директна повезаност (Хевен и Стоунс [Heaven and Stones], 1979).

Ово истраживање се не бави директном везом између ове две варијабле, већ полази од тога да се угрожено самопоштовање брани одређеним механизмима одбране.¹ Могло би се закључити да је веза између самопоштовања и ауторитарности „каузално“ посредована механизмима одбране угроженог самопоштовања (мизантропија, морални релативизам и спољни локус контроле).

Поменута „каузална“ повезаност, заједно са насловом дипломског рада *Самопоштовање као антецедент ауторитарности*, може представљати потенцијални извор критике који ово истраживања садржи у себи. Ово истраживање није експерименталног типа, тако да се узрок или, у овом случају, претходница нечега не може експлицитно закључити, а још мање доказати. Ово истраживање је корелационог типа, а статистички метод се заснива на анализи путева коју предлаже Д. Тодоровић (1995)² где се тврди да се уз помоћ корелационог нацрта истраживања не могу налазити узроци нечега, али одређена структура корелација може суге-

1 Статистички, то се манифестује повишеним скоровима на скалама мерења мизантропије, моралног релативизма и спољног локуса контроле што има тенденцију да доведе до повишења скорова на Ф-скали ауторитарности.

2 Тодоровић Д.: *Основи методологије психолошких истраживања*, Лабораторија за експерименталну психологију, Београд, 1995, књига која се изучава на првој години студија психологије.

рисати везу међу испитиваним појавама које се *условно* могу назвати каузалним. У овом раду, испитиване варијабле, самопоштовање и ауторитарност, постављене су у однос антецедентног и консеквентног, што је примереније корелационом нацрту истраживања.

Београд, мај 1998.

ТЕОРИЈСКИ ПРИКАЗИ ИСПИТИВАНИХ ВАРИЈАБЛИ

Самопоштовање – Модели самопоштовања

Механизми одбране самопоштовања
(мизантропија, спољни локус контроле,
морални релативизам)

Ауторитарност – Ауторитарна личност

Самопоштовање и ауторитетност

Теоријски прикази испитиваних варијабли

САМОПОШТОВАЊЕ – МОДЕЛИ САМОПОШТОВАЊА

Самопоштовање – дефиниција Вилијама Џејмса

Прича о самопоштовању и моделима самопоштовања не може почети без дефиниције Вилијама Џејмса (William James, 1950), кога можемо сматрати једним од зачетника проучавања овог проблема у психологији.

Дефиниција В. Џејмса се заснива на здраво-разумском размишљању које се може преточити у једноставну једначину која сама за себе пуно говори:

$$\text{Самопоштовање} = \frac{\text{Претензије-аспирације}}{\text{Успех у активности}}$$

Наведена једначина указује да је самопоштовање функција односа између претензија, аспирација индивидуе и њеног актуелног постигнућа, односно функција њиховог слагања или неслагања. Процес овог поређења се одвија у свакој ситуацији процене било које активности, особине, карактеристике. Сва та искуства и процене се интегришу у општи систем самопоштовања.

Ова једначина, свакако, не може јасно и живо описати динамички процес који лежи у основи настанка самопоштовања, те речи М. Розенберга (M. Rosenberg)

боље описују тај динамички процес: „Самопоштовање свакако није дискрепанција сама по себи већ осећања која индивидуа везује за ту дискрепанцију“ (Велс и Марвел [Wels and Marwel], према Опачић, 1995).

Значај ове дефиниције самопоштовања је у томе што се сви каснији модели и одређења самопоштовања у неким својим аспектима базирају на оваквој дефиницији. Модели који се у овој књизи наводе, а нарочито модел самопоштовања као самоевалуативног система, садрже у себи управо овакво гледање на самопоштовање.

Скоро идентично схватање оваквог односа самопоштовања и успеха личности заговара и Ерих Фром (Erich Fromm, 1964) и наглашава да од успеха личности зависи не само напредовање у практичном погледу, већ и одржавање самопоштовања, односно осећања инфериорности.

Иако постоји мноштво теорија које се, било директно, било само делимично, везују за овај проблем, модели који следе (уз дефиницију В. Џејмса) одликују се једноставношћу (модел Б. Јанакова) и директном везаношћу за проблем који се у овој књизи истражује (модел Г. Опачића).

Модел самопоштовања Благоја Јанакова, однос са селф-концептом

Овај модел Б. Јанакова (1987) превасходно се одликује једноставношћу и економичношћу и представља увод у проблем самопоштовања који се овде доводи у везу са ауторитарном личности. Зато се овде неће де-

таљно анализирати однос самопоштовања и селф-концепта³ већ је циљ овог излагања да се укаже на значај самопоштовања.

Компоненте система селф-концепта можемо уопштено поделити у две групе: описно-репрезентационе и емоционално-вредносне (Јанаков, 1987). Ове две групе испољавања селф-концепта су у сталној интеракцији. У важне емоционално-вредносне појаве спадају: самооцене, самоуважавање, самоцењење, однос према себи, прихватање себе, самопоштовање. Даља анализа указује да је самопоштовање својство, односно производ извесних процеса у оквиру селф-концепта. То су производи самовредновања и емоционалног доживљавања, те интеграција тих доживљаја и самопроцена. Тако се види да је самопоштовање релативно стабилни производ одређених динамичких процеса селф-концепта, што никако не значи и његову коначност и непроменљивост.

Већина аутора, међу којима и наведени, сматрају да самопоштовање можемо посматрати и изучавати као глобални феномен који такође поседује своју структуру, подцелине и елементе.

Овај хијерархијски модел самосвести Јанакова (1987) садржи четири нивоа. Први ниво чине компоненте које се могу назвати јединицама самосвести и односе се на појединачна својства и особености јединке и онога што је њено (нпр. слабо памћење бројева, низак раст и сл.). Следећи, други ниво, сачињавају сложене компоненте, настале комбиновањем неколико јединица самосвести, или се односе на поједине области, функције и аспекте јединке (то су ансамбли јединица: етничка са-

3 Појма о себи.

мосвест, полни идентитет и др.). Најсложенија појава самосвести је слика о себи. У ту слику су укључене компоненте првог и другог нивоа али не све, већ само субјективно важне и истакнуте компоненте нижих слојева. Четврти ниво чине глобалне појаве самосвести: однос према себи и самоуважавање.

Самопоштовање је производ евалуативно-афективног процеса самоконцептуализације. У теоријским разматрањима је различит третман процеса који доводе до самопоштовања као стабилног својства личности. Неки аутори наглашавају значај евалуативних, а неки афективних процеса. Овде преовладава мишљење да за такво раздвајање нема много оправдања, ни теоријских ни емпиријских. Сам процес евалуације, као и његови производи, садржи и емоционалну и когнитивну компоненту, као и конативну, што све заједно чини још један разлог више да се не раздвајају и наглашавају компоненте појединачно.

Питање које се даље намеће, односи се на обим и структуру тог својства. Да ли се ради о низу специфичних ставова и судова о себи, независних и самосталних, или о каквој организованој структури и систему? Модел који је наведен и који служи за одређивање места и улоге самопоштовања у систему селф-концепта и овом приликом се показује корисним. Прва два нивоа хијерархијског модела чине једноставне компоненте и скупови јединица док су остала два нивоа сачињена од сложених подсистема, међу које спада и подсистем самопоштовања.

Самопоштовање је, дакле, сложени и хијерархијски организован систем судова личности о себи. Виши нивои (судови ширег обима и на вишим нивоима хијерархије) настају интеграцијом специфичних и незави-

сних, ужих судова, нижих нивоа хијерархије по принципу тренутне психолошке важности особина и својстава која су били предмет евалуације. Овакво одређење нам омогућава да закључимо да је то истовремено и релативно стабилан систем, јер се психолошка важност процењиваних особина и донетих судова у укупном психолошком пољу индивидуе временом мења.⁴

Самопоштовање као самоевалуативни систем

Модел Г. Опачића (1995) приказује самопоштовање као систем (самоевалуативни) који функционише на начин на који функционишу сви природни системи, тј. заснован је на биолошким законима. Самопоштовање, као самоевалуативни систем представља евалуативну компоненту самопоимања тј. селф-концепта (А. Бандура [A. Bandura], 1977), што је у директној вези са чињеницом да је сваки суд који доносимо, у овом случају о себи, вредносно одређен. Чак и наизглед објективне чињенице (висина, тежина, пол) носе са собом вредносно обележје.

Самоевалуативни систем служи за „обраду“ информација које човек прима целог свог живота. На основу њих формира своје самопоштовање, односно слику о себи. Те информације човек не „користи“ у сировом облику, већ их прерађује уз помоћ когнитивног система.

⁴ Детаљније: Јанаков Б., *Психологија самосвесћи*, Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, Београд, 1987.

Коначни резултат овог процеса обраде информација, јесте конструкција класификационе схеме која се користи за структурисање будућих информација.

Да би се боље схватио овај модел следи излагање његових поставки:

Основни принципи функционисања самоевалуативног система

За функционисање људског организма потребна је енергија и комуникација са спољним и са унутрашњим светом (подсистемима). Као што нема енергије без промене (информације) нема ни информације без енергије. Природни системи теже минималном утрошку енергије и ентропије.⁵ Исто важи и за самоевалуативни систем где постоје две опречне тенденције, ка очувању и ка проширењу, што резултира трагањем за динамичким еквилибријумом.⁶

Једноставно речено, људско функционисање зависи од:

- а) спољашње усклађености (са ширим системима, средином) и
- б) унутрашње усклађености (усклађености елемената који чине човека као природни систем).

5 Ентропија је појам пренет из друге научне дисциплине, физике, и представља меру неупотребљене енергије у термодинамичком систему. У психологији се често користе појмови из физике за објашњење одређених појава, овде се прави паралела између психодинамике и термодинамике.

6 Уравнотеженост која није статична већ се стално прилагођава променама које трпи.

ад. а) Усклађивање са спољним светом је подстакнуто информацијама о успеху или неуспеху у различитим активностима. Особа ће бити боље прилагођена ако је њена слика о себи усклађенија са реалношћу (принцип максимизације усклађености са реалношћу).

ад. б) Поред наведеног усклађивања под а, које води ситуационизму, јер на тај начин особа ствара и усклађује слику о себи само на основу информација из средине, постоји и унутрашње усклађивање које се базира на следећим процесима:

Асимилацији – систем као интегрисана структура се различито понаша када наилази на информације које се уклапају и на информације које се не уклапају у постојећу структуру. Са првима се учвршћује постојећа структура, док се друге не могу лако асимилирати. Информација која се не уклапа у постојећу структуру ствара когнитивну дисонанцу⁷ тако да се мора променити информација или се мора променити постојећа структура. Свакако је лакше променити (трансформисати) постојећу информацију него саму структуру, која се томе опире, а то се врши следећим механизмима одбране:

1. избегавањем извора информације,
2. рационализацијом (омаловажавањем извора, екстернализацијом),
3. потискивањем.

Акомодацији – ако наведени механизми одбране (избегавање извора информација, рационализација и потискивање) нису довољни да трансформишу неусклађену информацију, онда долази до прилагођавања струк-

⁷ Неусклађеност двеју информација (Фестингер према Хавелка, 1992).

туре новонасталој ситуацији (Жан Пијаже [Jean Piaget], 1988). Пошто је то тежак задатак за систем, он тежи да одржи своју стабилност формирањем таквих ставова које је немогуће побити и утврђивањем чврстих веза међу тако формираним ставовима, све због потребе да се одржи сигурност и извесност. Закључак који следи јесте да самоевалуативни систем има тенденцију да се конституише тако да је на основу њега могућност „предвиђања“ будућности максимална – принцип максимизације предиктивности система.

Елементи од којих зависи акомодација система су:

1. *Ширина неконгруенције* – захваљујући диференцијацији елемената система неусклађена информација се може изоловати унутар једног сегмента, што смањује укупни захтев за прилагођавањем система; затим, што је више издиференцираних делова то ће се више контрадикторних информација интегрисати у систем.
2. *Интензитет неконгруенције* – велики несклад између постојеће структуре и нове информације доводи до тога да се та структура самоучвршћује без икакве промене. Са друге стране, ако је интензитет несклада сувише мали, лако ће доћи до трансформације неусклађене информације. Долази се до закључка да је однос између интензитета неусклађености и акомодације квадратичан, што даље сугерише постојање оптималне неусклађености.
3. *Важност информације* – адаптивна реакција система на неусклађену информацију ће бити јача што је њена емоционална важност већа, а смер ће бити такав да максимизује самопоштовање.

4. *Максимизација самопоштовања* – самоевалуативни систем је организован тако да у датим околностима омогућава максимално самопоштовање. Природни систем функционише, тежећи да избегне непријатност насупрот постизању пријатности. Будући да одржање оптималног нивоа самопоштовања представља једну од примарних потреба личности (А. Маслов, К. Хорнајева [А. Maslow, К. Hornay]), успех у некој активности и повећање самопоштовања као последица тога, резултираће осећајем пријатности. Добра адаптација (акомодација) претпоставља да особа своје самопоштовање гради на оним особинама које омогућавају да њено глобално вредновање буде веће.

Функционисање претпостављених принципа

Претходно постулирани принципи не делују одвојено већ су функционално повезани. Њихова функција, у овом случају није хијерархијски задата, изузев у случајевима када долази до несклада између нове информације и постојеће структуре. Тада долази до примата појединих принципа над другим. Све у свему, самоевалуативни систем је организован тако да се његовим функционисањем и организацијом повећавају до највишег степена:

1. усклађеност система са реалношћу,
2. унутрашња конгруенција, односно предиктивност система,
3. глобално самопоштовање, односно (посредно) однос између очекиваног задовољства и незадовољства.

Постављени модел функционисања самоевалуативног система добро објашњава емпиријске налазе и у својој суштини он је процесни, а не садржајни тако да није у супротности са другим моделима који се баве елементима самоевалуативног система. Претпоставке о функционисању модела су, такође, дедуковане из принципа по којима функционишу сви природни системи тј. модел је заснован на биолошким законима.

Овај модел има велике сличности али и разлике са Фројдовом (Sigmund Freud) теоријом личности.⁸ Модел уважава налазе који произилазе из теорија учења, у себи сублимира многе додирне конструкте као што су: компетентност, самопоштовање, очекивања, социјална перцепција, локус контроле...

Механизми одбране уgroженог самоевалуационог

Концепт о себи, а тиме и самопоштовање се развија у интеракцији са другим људима. Они су најважнији извор информација о нама кроз њихове реакције према нама, као и кроз директну компарацију нас са њима. Резултати великог броја истраживања, као и логично закључивање, показују да је позитивно мишљење о себи повезано са позитивним мишљењем о другим људима. Већ је напоменуто да људско функционисање зависи, поред унутрашње усклађености, и од спољашње усклађености са средином. Тако функционише и самоевалуативни систем.

8 Видети детаљније: Опачић Г., *Личност у социјалном огледалу*, Институт за педагошка истраживања, Београд, 1995.

Особа има тенденцију да избегне оне информације које нису у складу с њеним доживљавањем себе. То на првом месту важи за друге људе, који су најважнији извор информација о нама. То су „генерализовани други“, особе са којима се поредимо по било ком основу тј. људи који реагују на нас и на које ми реагујемо. Тако особа која има позитивно мишљење о себи прихвата позитивне ставове о себи и људе који их износе, а негативне ставове избегава или их потпуно избацује. Друга особа која има негативно мишљење о себи „аутоматски“ одбацује људе који износе било негативне било позитивне информације о њој. Прве због чињенице да негативно мишљење о себи носи са собом осећај непријатности (а и повећава осећај несигурности), а друге зато што их доживљава као неискрене.⁹

Процес поређења са другим људима подразумева да већ имамо одређено мишљење о некој нашој особини или скупу особина, те да се по том својству или групи својстава поредимо са другим људима. Резултат поређења јесте да смо од некога бољи или гори. Повратни ефекат оваквог исхода поређења на наше глобално самопоштовање зависи од многих фактора. Ако је исход поређења у складу са нашим мишљењем о себи које нам је прихватљиво, што ће рећи да смо бар једнаки ако не и бољи од других људи, он ће имати за последицу учвршћивање тог мишљења.

Ако исход поређења са другим људима „руши“ наше самопоштовање, које смо раније створили јер тежимо одржању три принципа максимизације самовалутативног система, и тиме утиче на наш ниво самопошто-

9 Ибид. стр. 27.

вања који ће сада бити нижи, „укључују се“ одбрамбени механизми. Ово може бити објективна чињеница када су други заиста бољи од нас, а ми сматрамо да не би требало да су бољи, тако да онда морамо објаснити себи зашто је то тако уз помоћ механизма одбране самопоштовања. Али исто тако на основу поређења са другим људима градимо своје идеално Ја, које је сада субјективне природе иако је изграђено делимично принципом „социјалног огледала“.¹⁰ Често се дешава да тако изграђено идеално Ја човек не може ни приближно достићи, па настаје раскорак између њега (идеалног Ја) и актуелног Ја што представља несклад друге врсте (поново је угрожено самопоштовање) од чега се особа такође мора бранити механизмима одбране.

На овај начин самопоштовање је угрожено гледано са оба аспекта (услед неусклађености са објективним околностима, без обзира на субјективну интерпретацију реалности, и услед субјективне неусклађености, односно због раскорака између претензија и тренутног постигнућа).

Да би особа успела да „оправда“ своје ниско постигнуће (самопоштовање), разлоге тражи изван себе и прибегава неким од одбрамбених механизма (најзначајнијим за ову прилику):

1. избегавање људи који у поређењу са нама руше наше самопоштовање;
2. избор референтне групе за поређење која ће бити таква да потврђује ниво нашег самопоштовања;

¹⁰ Социјално огледало, уопштено говорећи, представљају други људи са којима се поредимо, а на основу тог поређења градимо слику о себи.

3. омаловажавање или негативна процена других особа као извора негативних информација о себи, што кумулативно може да резултира генерално негативним ставом о другим људима (мизантропија). Ово се исто тако односи и на процену моралних својстава других, при чему се успех особе коју доживљавамо као успешнију приписује њеној безобзирности и неморалу, а властити неуспех моралној доследности и чистоти (морални релативизам);
4. склоност да се околности, срећа и други фактори који „помажу“ успех код особа које видимо као успешније, опажају као повољније од наших.

На крају можемо закључити да самовалуативни систем функционише, као и сви остали природни системи, на основу биолошких закона, при чему је опет важно нагласити да је овај систем динамички – процесни, а не садржајни.

Управо наведени механизми одбране самопоштовања (када је оно ниско) служе да одрже систем у некаквој динамичкој равнотежи. Када је ниво самопоштовања нижи, долази до испољавања мизантропије, моралног релативизма и екстерналног локуса контроле, због тога да се особа не би превише ангажовала око разлога неуспеха (нпр. у поређењу са другима), што може бити угрожавајуће.

Ови механизми одбране (мизантропија, морални релативизам и спољни локус контроле) „помажу“ особи да функционише и да на лакши начин себи објасни разлоге свог неуспеха, у поређењу са другима и услед разлике између претензија и могућности.

Развој самопоштовања

Већина аутора наводи да се о свести о себи може говорити тек крајем друге године људског живота, односно када дете почне да говори. Ранији период, услед немогућности комуникације, не пружа никакве објективне чињенице да бисмо могли говорити о искуству о сопственој свести детета, не рачунајући теоријске спекулације које покушавају да објасне развој свести. Углавном преовладава мишљење да дете у том периоду не разликује себе од околине.

Чак и касније, када је дете почело да се служи језиком као средством комуникације, његови самоописи показују, услед когнитивних ограничења, слабу организованост и неконзистентност. Негативизам¹¹ се тумачи, у том периоду, као одбрамбено понашање које штити самопоштовање када почне, у том периоду, да се јавља.

У периоду између треће и пете године дете почиње себе да описује именовањем особина које поседује и обраћа већу пажњу на сопствена унутрашња стања, почиње да се пореди са другима и почиње да уважава њихово мишљење.

Између шесте и дванаесте године, када полази у школу, уз окружење вршњака који повећавају број процена са стране, дечије осећање идентитета се појачава.

У адолесценцији, када се овладава формалним операцијама, информације о себи се могу организovati у

11 Негативизам је, у преносном значењу, понашање детета када оно стварно не слуша (у узрасту 3–4 године); немачки аутори називају тај период Троцалтер (Trotzalter). Ж. Пијаже – Б. Инхелдер: *Интелектуални развој деце*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1988.

апстрактне концепте и у складу са захтевима формалне логике. Али, ипак, организација тих информација не представља, још увек, кохерентну и конзистентну имплицитну теорију сопствене личности. Важно је нагласити да у овом периоду значајан утицај на самопоштовање има и физички изглед, а и прихваћеност од групе вршњака.

Може се рећи да развој самопоимања иде у два правца, од конкретног ка апстрактном, и ка све већој диференцијацији појединих домена, а паралелно с тим одвија се и процес све веће интеграције елемената концепције о себи. Утицаји који томе доприносе су следећи: анатомско и физиолошко сазревање, повратне телесне сензације, памћење потпомогнуто вербалним појмовима, фрустрације за време испитивања средине, и многи други. Поред ових, главни утицај долази од људи из окружења – генерализованих других. То су значајни људи за дете, људи од којих оно учи, примењује на себе њихове оцене које затим интернализује. Људи око детета су на тај начин његово „социјално огледало“ (Опачић, 1995).

МЕХАНИЗМИ ОДБРАНЕ САМОПОШТОВАЊА

На претходним страницама је наведено да механизми одбране (мизантропија, морални релативизам и спољни локус контроле) представљају реакцију или од-

говор на ситуацију у којој се особа налази када јој је угрожено самопоштовање, када је самопоштовање ниско. Самопоштовање особе је угрожено (ниско) када се она, у компарацији са другим људима, види као гора од њих, али и када се њено реално Ја налази у великом раскораку са њеним идеалним Ја. Ипак, да би особа некако оправдала своје ниско самопоштовање она прибегава неким од одбрамбених механизма.

Та функција одбрамбених механизма проистиче из принципа функционисања самоевалуативног система и они управо служе да одрже систем у динамичкој равнотежи, како би особа могла да функционише у ситуацији када има ниско самопоштовање. Механизми одбране стабилизују самоевалуативни систем и спречавају могућност да ниско самопоштовање „оде“ још ниже, што може резултирати лошим последицама по психички живот особе.

Ови механизми одбране, пошто систем тежи динамичком еквилибријуму, не служе искључиво за бесконачно одржавање постојећег стања, већ су једноставно одговор на ниско самопоштовање особе. Када би особа видеала себе као бољу од других, или барем сличну њима, тада би дошло до пораста самопоштовања што би, зарад динамичке промене у систему, довело до промене у активирању (деактивирању) механизма одбране.

Мизантропија

Мизантропија представља интерперсоналну оријентацију индивидуе. Под тим подразумевамо оријен-

тацију „ка“, „против“ или „од“ других људи која се може одражавати у генерализованим ставовима које појединац има према другим људима (Х. С. Саливан [H. S. Sullivan], Хорнајева). На основу изнетог лако је закључити да мизантропија представља тенденцију „против“ других људи, у јачем значењу, и тенденцију „од“ других људи, у блажем значењу.

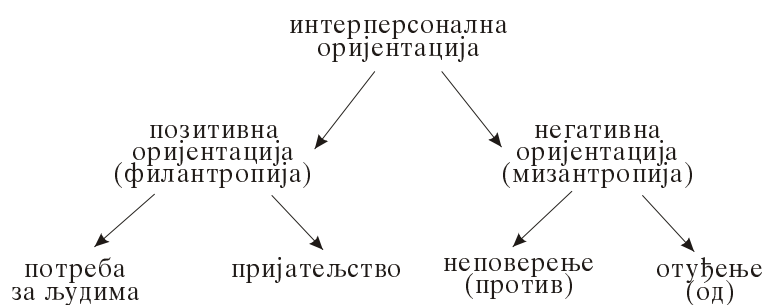
Када говори о интерперсоналним стиловима, који означавају карактеристичан начин одношења појединца према другим људима, Бојановић (1995) издваја три типа: мизантропски, човекољубив и равнодушни интерперсонални стил. Ова подела се односи на емоционални тон у односима са другим људима јер постоје и друге категорије.

Мизантропски интерперсонални стил одликују:

1. одсуство емоционалне тоpline и саосећајности (негативан емоционални набој према другима и незаинтересованост за њихове потребе и осећања),
2. неприхватање других људи (ово се односи на општи негативни став према другим људима, неприхватање и лош третман других људи и оријентисаност на људске мане, а не врлине),
3. недруштвеност (одсуство задовољства у присуству других људи и њихово избегавање).

Опачић (1986) је у свом дипломском раду издвојио два фактора интерперсоналне оријентације: филантропију и мизантропију и то се може приказати графички на следећи начин:

Схема 1

Остаје отворено питање колико се могу ове две оријентације схватити као независне, а колико као континуум на чијем се једном крају налази филантропија, а на супротном мизантропија. Могуће је да већина људи поседује и једну и другу интерперсоналну оријентацију, а главна је разлика у степену изражености једне од њих. Ипак на основу оправдане факторске анализе којом је Опачић, у наведеном раду, издвојио два независна фактора, мизантропија се у овом раду узима засебно.

У истом раду, Опачић је нашао значајну корелацију између негативне интерперсоналне оријентације и самопоштовања ($r = -0.46$), док са друге стране никаква значајна корелација није утврђена између самопоштовања и филантропије, мада објашњење није наведено. Корелација између самопоштовања и мизантропије ($r = -0.46$) указује да особе са ниским самопоштовањем гледају негативно и са неповерењем на друге људе, што и те како има здраворазумску и емпиријску потпору. Опачић то такође објашњава у светлу Саливанове интерперсоналне теорије личности. По Саливану (1953) личност је апстрактан концепт који је продукт интеракција по-

јединца и његове социјалне околине, тако се и развој концепта о себи гради на интерперсоналним односима, при чему је круцијалан период детињства и квалитет емоционалног односа са родитељима и најближом социјалном околином. Да би дете развило повољан концепт о себи, самим тим и високо поштовање, потребно је да буде окружено бригом, емоционалном топлином и интересом за њега од стране родитеља. Наведено се слаже са неким емпиријским радовима Куперсмита (Coopersmith, 1967), Сирса (Sears, 1970) према Опачић (1986).

Фром наводи да „...морамо схватити да су човекови ставови према другима и према себи у начелу паралелни, а никако не противрече једни другима“.¹² Ова се реченица директно односи, што се из осталог текста може видети, на везу између самопоштовања и мизантропије, где се експлицитно тврди да мржња према себи (ниско самопоштовање) иде уз мржњу према другима (мизантропију). Не улазећи дубље у однос свесног и несвесног, у овој анализи може се приметити да се она слаже са већ наведеним и представља израз општег схватања да однос према самом себи диктира и однос према другим људима.

Спољни локус контроле

Узроке онога што јој се дешава, особа може налазити у њој самој или у спољним факторима. При томе се може уочити склоност индивидуе да успехе приписује себи и својим стабилним способностима, а неуспехе трепутним, а можда и сталним, спољним факторима.

12 Фром, 1964, стр. 101.

Локус контроле, у својој теорији социјалног учења, Ротер (Rotter) (према Попадић, 1986) означава као генерализовано очекивање контроле поткрепљења. Ротер наводи следеће дефиниције локуса контроле:

1. Локус контроле је варијабла личности која распоређује појединце према степену у којем они прихватају личну одговорност за оно што им се дешава, насупротив приписивању одговорности силама ван сопствене контроле.
2. На основу своје С-Р теорије социјалног учења,¹³ Ротер закључује да када субјект опажа да поткрепљење следи неку његову акцију, а није потпуно контингентно са том акцијом, онда се у нашој култури то опажа као резултат среће, случаја, судбине. Поткрепљење се опажа као да је под контролом моћних других или као непредвидљиво због велике сложености сила које особу окружују. Таква интерпретација се означава као веровање у спољну контролу.

Ротер, у наведеном делу, наводи две врсте екстерналиста: једне назива „правим“ или „конгруентним“, и они стварно верују у спољашњу контролу, друге назива „одбрамбеним“ екстерналистима који се прихватањем „спољашњих“ тврдњи бране од стварног и могућег неуспеха (а то позитивно корелира са ниским поверењем у људе).

У истом раду (Попадић, 1986), сматра да локус контроле има три основна значења која су „одвојена“, али између њих постоји однос међузависности:

¹³ Теорија заснована на бихејвистичким поставкама.

1. прво значење, као локус узрочности, је веровање у значај унутрашњих фактора, односно спољашњих, у зависности од уверења да ли је успех постигнут „сопственим трудом“ или уз „помоћ среће“, околности, судбине...;
2. друго значење, као опажена контрола, се односи на постојање моћи да се циљ може остварити унутрашњим локусом контроле и осећање немоћи код спољашњег;
3. последње значење се односи на прихватање одговорности, тј. на ситуацију и исход коме се може приписати различито значење; према томе да ли су околности заслужне (криве) или сам ја заслужан (крив), унутрашњи локус контроле односи се на преузимање личне одговорности, а спољашњи не.

Локус контроле и самопоштовање су дефинитивно функционално повезани. Чињеница да особа приписује успехе самој себи и сопственим моћима, а неуспехе спољашњим факторима, имплицира да се локус контроле (спољни) може схватити као одбрамбени механизам, који је у функцији заштите глобалног самопоштовања. Чак је емпиријски доказано да је више самопоштовање у вези са унутрашњим локусом контроле када особа преузима личну одговорност. Наведена функционална повезаност између локуса контроле и глобалног самопоштовања се може тумачити на два начина:

1. унутрашњи локус контроле додатно мобилише особу за извршавање задатака, што доводи до веће успешности, да би на крају резултирало повећањем самопоштовања;

2. веће самопоштовање и успешност особе која га има представља извор интерналности, што се види из тога да је повољније виђење себе праћено већим успехом у разним активностима.

Спољашњи локус контроле, на супрот унутрашњем, има помало другачију улогу, јер он управо штити особу у ситуацији суочавања са неуспехом, тј. штити унутрашњу конгруенцију од дејства реалности.

Хорнајева (1987) користи појам екстернализације као механизам (одбрамбени) који је у функцији разрешења несклада између стварног бића и идеализоване слике о себи.

Као што се и види, теоријске претпоставке и емпиријске чињенице указују на то да ће особа у случају успеха саму себе поткрепљивати (унутрашњи локус контроле), док ће у ситуацији када није задовољна собом (било у поређењу са другим било у поређењу са својим идеалним Ја) тежити да разлоге свога неуспеха тражи у спољном свету.

Морални релативизам

Када је у питању проблем моралности, наилазимо на већи број теоријских гледишта која покушавају да га разреше. Међу њима се истичу следећи теоријски правци:

1. психоанализа развој морала везује за развој Супер-ега. Дете се несвесно идентификује са родитељима и инкорпорира њихове забране у инс-

танцу Супер-ега и на тај начин уноси норму понашања у своју личност и тако стиче свој „морални кодекс“. За формирање ове инстанце значајно је разрешење едипалне фазе, која управо подстиче снажну идентификацију са родитељем, што доприноси усвајању моралних начела...;

2. бихејвиористи морално понашање објашњавају као последицу класичног и инструменталног условљавања које обликује укупно понашање индивидуе...;
3. хуманисти извор моралности налазе у самом човеку, јер он природно тежи јединству бића и оправданости егзистенције кроз љубав, истину и правду; то је природно и слободно понашање;
4. когнитивисти (развијени) наводе да је развој морала везан за развој целокупне личности, а нарочито развој сазнајних способности. Развој морала се одвија паралелно са когнитивним развојем и нужно пролази кроз одређене фазе – стадијуме (Пијаже, 1988).

Појам морални релативизам није баш најбоље терминолошки одређен и може се уместо њега употребити израз – морални негативизам. Овај израз се односи на процену моралних својстава, при чему се успех особе коју доживљавамо као успешнију приписује њеној безобзирности, неморалу, макијавелизму, а сопствени неуспех моралној доследности и личној чистоти. Управо ова разлика у тумачењу успеха других и сопствених, сачињава појам моралисања, али у ситуацији када је особа углавном неуспешна или незадовољна собом. То

је и нормално очекивати услед тога што особа мора на неки начин одбрани ниско самопоштовање. Сопствена неуспешност се мора некако оправдати пред собом, а то је најлакше учинити омаловажавањем других и заузимањем става поштењачине који следи сва прописана правила, док се ти исти други служе недозвољеним средствима и зато су успешнији. Очигледно је да се иза свега налази класичан механизам одбране – рационализација.

Када погледамо тврдње којима испитујемо мизантропију и морални релативизам, можемо закључити да мизантропија (као интерперсонална оријентација) која се односи на генерално негативан однос према људима, јесте шири појам који у себи обухвата и морални релативизам (који се односи на непоштење, неморал и недоследност људи који се опажају као успешнији). Оваква разлика дозвољава различиту операционализацију ова два конструкта.

Ако покушамо да одредимо који ступањ моралности заузима ауторитарна личност видећемо да се она сигурно налази на конвенционалном¹⁴ нивоу моралности (Колберг [Kolberg], 1968). Поштујући ауторитет, ауторитарна особа следи норме и конвенције које оне прописују и у томе тежи да се истакне, јер је истовремено конформиста. На конвенционалном нивоу ауторитарна особа се опредељује само према ауторитету и

14 Колберг (1968) наводи три степена моралности: преконвенционални, конвенционални и постконвенционални. Конвенционални степен моралности је конформистички (што је уско схватање), када особа не само да се конформира друштвеном реду већ настоји и да одржи, оправда и одбрани овај ред.

према правилима која он (ауторитет) прописује (Колберг, 1968). Поштовање заслужује само онај ко предано извршава своју дужност. Како на тај начин у ауторитарним и тоталитарним друштвима већина људи не може да стекне ни на један прописани начин бољи материјални статус, јер не припада елити, гледаће на боље стојеће као на непоштене и неморалне (искључујући сам ауторитет).

АУТОРИТАРНОСТ – АУТОРИТАРНА ЛИЧНОСТ

Ауторитарност је психолошки и друштвени феномен који је последњих година нарочито експлоатисан у земљама са „бившим“ ауторитарним системима. Проблем који срећемо код испитивања ауторитарности јесу истраживања и теоријска одређења везана за ову појаву. Чини се као да је овај феномен објашњен, а још увек се заснива на радовима који обухватају период од тридесетак година са средиштем у времену када су Теодор Адорно (Theodor Adorno) и сарадници (1950) објавили обимно истраживање на ову тему. Питање је да ли су њихови закључци заувек дати.

Због тога, а и зато што се у овом раду користи њихова Ф-скала за мерење ауторитарности, делимично модификована, нужно је дати детаљан преглед схватања и одређења ауторитарне личности различитих аутора који су дали највећи допринос изучавању ове појаве.

Фромово одређење ауторитарне личности

Ерих Фром (1964) разматра питање слободе људског бића као проблем психолошке природе. Слобода појединца се заснива на његовој свести о индивидуацији или уопште на самој индивидуацији. Индивидуација води са једне стране ка порасту снаге личног Ја, а са друге стране ка усамљености услед прекида примарних биолошких веза са светом које су му пружале осећање сигурности. Виши ниво индивидуације представља све већу слободу, а слобода је, по Фрому, двосмислени дар, јер док води ка већој спонтаности, истовремено води ка већој несигурности коју не може свако да савлада. То удаљавање, независност од ауторитета (прво родитељског) носи опасности издвајања и осећања појединачне безначајности и немоћи.

Да би превладала осећање усамљености особа има две могућности.

Прво, може да досегне „позитивну“ слободу повезивањем са својом околином истинским изражавањем својих интелектуалних, емоционалних и чулних способности. Овакво повезивање са светом се врши без жртвовања независности и индивидуалности, а праћено је продуктивним радом и љубављу.

Друга могућност је да особа одустане од слободе и да се потчини спољашњем ауторитету. Човек доживљава своје појединачно Ја као терет кога се треба ослободити, бежи од своје индивидуалности и одриче се слободе и свог личног Ја зарад „лажне“ сигурности.

Боља реч за овакво бекство од слободе и потчињавање јесте ауторитарност, појам којим Фром објашњава

масовно прихватање фашистичке идеологије која је крајње нехумана и недемократска, тоталитарна. Шта лежи у тој тежњи ка потчињавању и уздизању ауторитета, са једне стране, и господарењу „нижим“ од себе, са друге стране? Ауторитарност се јавља као израз људске тежње да се сједини са нечим изван себе како би човеково Ја стекло снагу која му недостаје, тј. да тражи нове везе као замене за изгубљене примарне везе.

У бити ауторитарне личности се налази одређена структура, коју Фром назива садомазохистичком (садомазохистичким карактером). Садомазохистички карактер је један од облика друштвеног карактера, а то је: „...суштинско језгро карактерне структуре већине чланова једне групе, које се развило као последица основних искустава и облика живота заједничких тој групи...“ (Фром, 1964).

Основну идеју о садомазохистичком карактеру Фром је прихватио од Фројда, али није прихватио његово ортодоксно психоаналитичко тумачење које се заснива на посебним аспектима сексуалности, у почетку, да би се касније претпоставило да су садизам и мазохизам последица мешања ероса и танатоса.

За Фрома у основи садомазохизма је страст за поседовањем моћи над другима. Фром такође прихвата Фројдов став да су то, у ствари, два лица једне појаве, синдрома – садомазохистичког карактера. Овакво уверење потврђују запажања оба аутора да су многи људи спремни да у низу ситуација буду доминантни, па чак и веома груби према својим подређенима, а веома снисходљиви у односу према својим надређенима. Тај феномен се назива *друштвеним бициклизмом*, а Фром такав

карактер назива *бирокрајски карактер* (особом управља неко изнад ње, а она управља онима испод ње у бирокрајском систему).

Садомазохизам се рађа из осећања немоћи и представља илузију свемоћи. У његовој основи је тежња да се влада животом и да се гуши живот, а све као страх од живота, од непредвидивог и неизвесног. Постоји само један начин да се садомазохистички карактер осећа сигурним: да поседује свет и да влада њиме, јер је управо то замена или израз неспособности да свој однос према свету заснује на љубави и продуктивности.

Овај патолошки облик карактера развија се онда када друштво не може да задовољи угрожене потребе човека за хармонијом, љубављу, срећом и слободом. Последица тога је отуђење и активирање одређених механизма одбране. Ови механизми бране човека од слободе, јер она доводи до осећања беспомоћности и неспокојства, и тако уместо да човек тежи слободи, он се од ње све више удаљава. Развоју овог карактера доприноси и психичка оскудица, односно недостатак стимулације, посебно у раном узрасту.

Садомазохистички карактер (ауторитарни карактер) представља предиспозицију за антидемократско понашање, њега чине одређени ставови и комплекси:

1. уверење да живот одређују снаге изван нас самих и да човек треба да им се покорава,
2. став према моћи – постоје само два пола моћи: моћни и немоћни,
3. став обожавања прошлости,
4. осећање кривице.

Спољашњи фактори који погодују настанку овог карактера су:

1. друштво организовано на хијерархијском принципу,
2. друштвени услови који доприносе развоју страха код појединца,
3. недостатак стимулације појединаца, нарочито у раним узрастима.

Фромово разматрање ауторитарности је директно било подстакнуто ситуацијом у Немачкој тридесетих година овог века, која је довела до стварања тоталитарног друштва, и представља прво тумачење ове појаве.

Масловљево схватање ауторитарне личности

Абрахам Маслов не говори о садомазохистичком карактеру, већ о томе да ауторитарне особе поседују низ особина које их диференцирају од других људи и које су повезане у систем у коме централно место заузима поглед на свет, или животна философија ове личности (Маслов, 1943). Оно што одликује ауторитарну личност, по овом аутору, јесте следеће:

1. Поглед на свет.

Ауторитарна особа је несигурна и зато опажа свет као „врсту џунгле“ у којој се сваки појединац бори против свих. Сав свет схвата као опасан, претећи или у најмању руку изазован, а друге људе посматра као у основи себичне, зле или глупе. Сигурност појединца лежи у његовој снази, а ње-

гова снага се првенствено састоји у моћи да доминира. Ако, пак, није довољно јак, једина алтернатива је да нађе јаког заштитника.

2. Склоност ка хијерархији.

Други људи се запажају као ривали који су или супериорни или инфериорни. Супериорни изазивају страх и дивљење, а инфериорне особе ауторитарна особа презире, понижава и подређује себи. За разлику од ње демократска личност воли и цени друге људе, а разлике не своди на хијерархијску лествицу.

3. Генерализација супериорности – инфериорности.

Ако је неко супериоран, супериоран је у свему. За демократску особу супериорност у једној особини не мора да повлачи за собом супериорност и у осталим.

4. Тежња за моћи.

Ауторитарна особа је окупирана проблемима моћи. Она тежи моћи, статусу, престижу који жели да употреби за своје себичне циљеве. Моћ често користи на груб, садистички и свиреп начин. Моћи тежи да би преко ње задовољила осујећене потребе за љубављу, сигурношћу и припадањем.

Демократска особа је мало окупирана проблемима моћи. Моћ везује за проблеме и задатке, а не за људе, користи је за циљеве групе над којом има моћ (односно за циљеве групе коју води).

5. Непријатељство, мржња, предрасуде.

Ауторитарна особа мора испољавати непријатељство према некој групи и потпуно је свеједно која ће то група бити.

6. Суђење према спољашњим критеријумима.

Други људи се процењују и о њима се суди преко количине новца који поседују, породичног имена и сл., дакле на основу спољашњих обележја. Демократска особа о другима суди, пре свега, на основу карактера и способности.

7. Једна или више скала вредности.

Ауторитарна особа користи само једну скалу вредности за процену људи и њихових постигнућа, скалу супериорности – инфериорности.

Демократска особа користи различите скале вредности које су специфичне и функционалне.

8. Поистовећивање доброте са слабошћу.

Доброта, симпатија и дарежљивост се поистовећују са слабошћу, а свирепост, бруталност, себичност и чврстина са снагом.

Код демократских личности ових тенденција нема, чак се појављује и супротна.

9. Склоност ка коришћењу људи.

Други људи су само средство за постизање властитих циљева. Инфериорне особе нису људска бића и оправдано је експлоатисати их, наносити им бол или их чак и убијати. Повређивање других је доказ снаге и супериорности.

За демократску особу људи су браћа, нису извор претње и није оправдано искоришћавати их.

10. Садомазохистичка тежња.

Ову одлику ауторитарне личности Маслов преузима од Фрома. Он верује да су садистичке и мазохистичке тенденције део једне исте тенден-

ције и да од ситуације зависи која ће од њих доминирати. Ако појединац има доминантан положај биће окрутан, ако нема лако ће прихватити окрутност супериорних, чак и када је сам њоме погођен. Ова тежња објашњава понашање вође и његових следбеника у ауторитарној групи.

11. Могућност задовољења потреба.

Ауторитарна особа је нужно незадовољна, било да је то зато што нема моћ којој тежи, било зато што је има, па нема пријатеље или некога коме би веровала.

12. Осећање кривице и конфликти.

Ауторитарну особу одликују интрапсихички конфликти и осећање кривице који и представљају извор непријатељских осећања и импулса.

Истраживање Адорна и сарадника и њихово одређење ауторитарне личности

У књизи *Ауторитарна личности* Адорно и сарадници (1950) су објавили једно заиста обимно и стимулативно истраживање ауторитарне личности за које се може рећи да представља камен темељац испитивања овог појма. Као и већ наведени аутори, и Адорно и сар. су нашли мотив за ово истраживање у нацистичкој идеологији.

Аутори су пошли од претпоставке да антисемитизам представља један повезан систем ставова, тј. организацију мишљења, ставова и вредности. Овај синдром

ставова је повезан са другим синдромима ставова: етноцентризмом и конзервативизмом. Ова три синдрома ставова чине антидемократску оријентацију. Њихова основна хипотеза је да постоји повезаност између ове антидемократске оријентације и одређене структуре личности. Значи, постоји личност која је пријемчива за прихватање антидемократских ставова.

У овом истраживању они су поставили следеће хипотезе:

1. да постоји синдром антидемократске оријентације,
2. да постоји таква структура личности коју можемо назвати ауторитарна личност,
3. да између антидемократске оријентације и ауторитарне личности постоји повезаност.

На основу коришћења више инструмената, постојећих и посебно конструисаних за ову прилику, аутори су закључили да заиста постоје личности склоније антидемократској оријентацији од других, и да те личности поседују одређену структуру – ауторитарну структуру личности.

За испитивање те одређене структуре личности користили су Ф-скалу; она је испитивала одређене особине личности за које су аутори сматрали да су карактеристичне за оне особе које показују склоност према фашистичкој идеологији и антидемократској оријентацији. Садржај тврдњи у Ф-скали се односи на поједине тенденције које на први поглед немају везе са политичко-друштвеним ставовима. Закључак аутора је да је потврђена њихова хипотеза о повезаности одређене врсте личности са антидемократском оријентацијом (услед

позитивне корелације између скорова на Ф-скали и скала које мере синдроме ставова (антисемитизам, етноцентризам и политички конзерватизам – 0.52, 0.73 и 0.52).

Ф-скала испитује 9 особина личности за које се претпоставља да, на основу претходних истраживања, карактеришу ауторитарну личност. То су следеће особине:

1. конвенционалност (ригидно придржавање вредности средње класе и њихово ригидно одржавање);
2. ауторитарна субмисивност (некритичко прихватање ауторитета и зависност од њих);
3. агресивност (пре свега у односу на особе које крше конвенционалне вредности, залагање да се казне, презру и одбаце);
4. антиинтерцептивност (неприхватање субјективног и имагинативног и несклоност ка бављењу властитим доживљајима);
5. поштовање власти и позитиван однос према њој (идентификација са онима који имају моћ, наглашавање строгости, дисциплине...);
6. деструктивност и цинизам (негативан однос према хуманим вредностима и уопште одбацивање хуманости);
7. склоност ка честом коришћењу механизма пројекције (пројектовање у спољни свет властитих несвесних импулса, склоност да се верује да је свет пун тајни и опасних ствари);
8. ригидност мишљења и постојање празноверица и стереотипија (склоност да се мисли у ригидним категоријама и веровање у мистичне узроке судбине појединца);

9. претерано интересовање за сексуалне настрани (њихово осуђивање, често помињање и лажно моралисање).

Адорно и сарадници су за разумевање и објашњење ауторитарне личности понудили психоаналитичку концепцију. За настанак ауторитарне личности одговоран је ригидан и строг начин васпитавања деце, контрола њихових поступака, уз одсуство љубави и топлине, чији је резултат мирење са ситуацијом и потискивање агресивних емоција. Последица оваквог начина васпитања је да се код деце развија непријатељски став који она, због опасности од манифестације истог, потискују, идентификују се са ауторитетом. Идеализују ауторитет, а наведене гневне импулсе окрећу ка некој групи људи у друштву са нижим статусом (националне мањине).

Управо тај страх од манифестације властитих непријатељских импулса доводи до ригидне организације личности, стереотипности мишљења, избегавања бављења личним доживљајима и моралистичког презирања свега што одступа од конвенционалног (Рот, 1980). Баш ове карактеристике ауторитарне личности представљају одбрамбене механизме који спречавају продор потиснутог непријатељства према строгом, суровом и агресивном оцу (можда би требало пре рећи родитељу, али аутори се строго држе психоаналитичке концепције).

Као и свако истраживање и ово је пропраћено критикама методолошке и теоријске природе.

Методолошки приговори се односе на:

1. недовољно репрезентативан и адекватан узорак;
2. тврдње, које су све формулисане у позитивном смеру (оријентација на позитивне одговоре по-

већава скор на ауторитарности код неких испитаника);

3. оцењивање, наиме особе које су испитивале и оцењивале одговоре на пројективним тестовима су знале резултате тих испитивања на скалама, а уз то је било присутно и дејство хало ефекта;¹⁵
4. недовољно узимање у обзир три битна фактора: интелигенција испитаника, ниво образовања и њихов социо-економски статус.

Теоријски приговори се најчешће баве питањем: шта заправо мери Ф-скала ауторитарности?

Многи аутори не верују да се може изједначити ауторитарност левице и ауторитарност деснице, па тако ни ауторитарност средње и радничке класе. Једноставно Ф-скала по њима не може бити ваљан инструмент за мерење свих облика ауторитарности. Преовладава мишљење да Ф-скала превасходно мери ауторитарност десно оријентисаних (Браун [Brown], 1965). Закључак који се може извести из ових приговора јесте да, поред личности, постоје и други чиниоци који одређују овакве ставове (социо-економски статус појединца, искуство у животној средини, друштвена клима и друштвени услови у којима појединац живи, те доминантне друштвене вредности (Бојановић, 1995).

Упркос наведеним критикама, студија Адорна и сарадника несумњиво има огроман значај, тако да коришћење Ф-скале и дан данас има своје оправдање.

15 Хало ефекат је први експериментално доказао Торндајк (Thorndike) 1920. године и представља чињеницу да људе оцењујемо уопште на основу једне карактеристике коју преносимо на друге и целу личност уопште. Обично је та једна карактеристика израженија но друге па зато и представља репер за процену.

Одлике ауторитарне личности које наводи Гринстин

У књизи Личност и политика (*Personality and Politics*), Ф. Гринстин (F. Greenstein, 1987) уз термин ауторитарност везује два значења. Прво од њих се односи на политичка уверења и структуру политичких система. То не значи да ауторитарни систем заувек остаје такав. Могуће је чак натурати демократска начела „ауторитарним“ путем. Друго значење термина ауторитарност односи се на структуру (синдром) личности и ту се Гринстин држи објашњења Адорна и сарадника.¹⁶

Важна је још једна карактеристика која се везује уз појам ауторитарне личности, а то је пејоративна конотација, која нарочито у демократском свету значи „лош“. У ранијим ауторитарним друштвима (тоталитарним), како наводи Гринстин, наци психолог Јенх (Jaenck) је сматрао да ауторитарност у оба значења речи представља, не ману, већ највећу врлину припадника нацистичке (Хитлерове) странке. Данас, елите ауторитарних система декларативно сматрају ауторитарност као нешто лоше и непожељно, а у ствари је поткрепљују на друге начине и на њој заснивају своју владавину.

Гринстин (према Бојановић, 1995) је направио извесну систематизацију различитих описа ауторитарне личности (емпиријских и теоријских) и закључио је да у

16 Greenstein F.: *Personality and politics*, University Press, Princeton, 1987, стр. 19 –21.

њима постоји извесно слагање, тако да се међу одликама ауторитарне особе најчешће срећу следеће:

1. ауторитарна агресија,
2. доминантност-субмисивност,
3. мишљење у терминима моћи,
4. нетолерантност према двосмислености,
5. мишљење о сложеним проблемима помоћу грубих, контрастних категорија,
6. употреба стереотипа,
7. детерминисаност спољашњим утицајима,
8. склоност ка конвенционалним вредностима,
9. потреба за перципирањем света на строго структурисан начин.

Ауторитарно-поданичка личност

Када говори о ауторитарној личности, заснованој на истраживању Адорна и сар., Требјешанин (1995) сматра да таква личност у нашем поднебљу има „специфичан облик“ и може се пре назвати ауторитарно-поданички тип личности који се образовао услед петовековне турске владавине и услед педесет година владавине комунизма на овим просторима. Овако формиран тип личности представља један од могућих одговора на тешке друштвено-економске услове живота. Таква структура личности је изграђена зарад преживљавања у патолошкој социјалној средини, иако је праћена губитком индивидуалности, слободе и достојанства. Управо оваква „...структура подржава и одржава затечени деспотски систем“ (Требјешанин, 1995).

Ауторитарно-поданички склоп личности, који представља мешавину ауторитарне свести и „рајинског менталитета“ (Цвијић), одликује се: обожавањем власти, прагматизмом, егоизмом, покорношћу, потуљеношћу, завишћу и моралном мимикријом. Требјешанин (1995) наводи да такви људи (углавном необразовани, културно заостали, сиромашни и беспомоћни да нешто промене) имају поданичку философију живота која се најбоље може описати пословицама типа „Покорну главу сабља не сече“.

Овај тип личности, који подједнако добро успева и на тлу фашистичке и бољшевичке диктатуре, поред наведеног, одликују и следеће вредности, ставови и црте карактера: обожавање вође, ропска оданост власти и истовремена мржња према свему што је развлашћено, немоћно и неподобно (класни непријатељ, домаћи издајници и све социјално маргиналне групе), затим снажна инхибиција сексуалности, спонтаности, потиснута патолошка агресивност и мржња, бескрупулозна тежња ка надмоћи, садизам према нижима у хијерархији, ригидност у мишљењу, култ реда војничке хијерархије и строге дисциплине, залагање за ригорозну казнену политику.¹⁷

Овакво схватање може послужити и за једну спекулацију која би се односила на наше просторе: без обзира што Требјешанин овде не контрира, ни на једном месту, Адорновом објашњењу ауторитарне личности, ипак се намеће идеја да до ауторитарног склопа личности могу довести и шире прилике – много шире од породичних, можда искључиво друштвене. То је, у овом

¹⁷ Требјешанин (1995), стр. 121–122.

случају, ропство под Турцима (примарно) и опште необразовање популације где је опстанак људи условљен оваквим (ауторитарно-поданичким) реаговањем тј. прилагођавањем. Какво самопоштовање могу имати ти људи, барем у почетку – вероватно ниско, али шта се временом може десити? Требјешанин (1995) наводи да је за рајинску психологију посебно карактеристична „морална мимикрија“, тј. појава да поданици подражавају своје господаре у начину говора, облачења па чак прихватају идеологију, језик, обичаје и на крају веру завојевача (ислам, атеизам) да би се што више додворили немилосрдном непријатељу. Понашање и бенефиције које из тога следе вероватно могу довести до пораста самопоштовања. Овај психолошки механизам описао је Бруно Бетелхајм (Bruno Bettelheim) као „идентификацију са агресором“.

Ипак, овакав опис ауторитарне личности садржи у себи једно питање: „Да ли се у овом случају имају у виду пре ауторитарне одлике особа које се налазе близу политичке елите (и делом је сачињавају) и које исту одржавају, него на ауторитарну особу уопште?“

Истраживање ауторитарности код нас

Истраживање Роџа и Хавелке

У књизи *Национална везаност и вредности код средњошколске омладине*, Рот и Хавелка (1973) су извршили испитивање ауторитарности као релативно трајне црте личности. Они наглашавају да прихватање тврдњи из Ф-скеале представља великим делом проширена и релативно чврста схватања, што ипак не сачињава ста-

билну црту личности која се подизањем нивоа образовања не може изменити. Чак и прихватање већине тврдњи, по мишљењу аутора, нису основа антидемократске оријентације већ иду уз њу пре него уз демократску оријентацију. Они су користили Адорнову Ф-скалу и његово схватање да ће на тај начин утврдити антидемократске тенденције.

Оригинална скала је измењена тако што су из последње верзије Ф-скале једну тврдњу изменили, садржај неких су учинили приступачнијим и јаснијим нашој популацији и извршили су језичке и стилске корекције неких ставки. Крајњи резултат је била скала која пружа задовољавајућу дискриминативност.

Резултати добијени на средњошколској популацији показују изузетну израженост ауторитарног синдрома, чак већу од групе затвореника у државном затвору Сан Квентин (САД), за које су Адорно и сар. закључили да су најауторитарнији. Мада се поставља питање да ли је овакво поређење у реду, с обзиром на многе факторе који могу интервенисати, нарочито културне. Уз ово питање следи још једно, а оно се тиче примењене технике која се ипак делимично разликује у ова два истраживања.

Овакав налаз аутори су тумачили тиме да се значајан број тврдњи прихвата јер у нашој култури представљају раширена уверења о појавама и односима. Уверења која су посебно раширена код појединаца недовољног образовања, а посебно у областима друштвених и хуманистичких наука. Исто тако, прихватање неких тврдњи говори пре о традиционалној и патријархалној средини, него о ауторитарности (што аутори показују појединачном анализом тврдњи).

Важан је и закључак (што су приметили и Адорно и сар.) да, код испитаника из нижих социјално-економских класа и нижег образовања, прихватање тврдњи може следити из учења њихових родитеља о томе да поштују ауторитете и буду послушни како би избегли могућност да постану деликвенти.

Друго објашњење које дају Адорно и сар. јесте да код мање образованих, као и код осталих појединаца код којих се налази ауторитарност, црте које чине ауторитарност представљају повезан систем и изграђену структуру, што је важно за одржавање *самопоштовања* и одбрану интегритета личности. У ствари те црте личности су формиране у одређеним породичним условима и служе томе да се омогући потискивање агресије и избегавање конфликта у личности (Адорно и сар., 1950).

Са овим објашњењем Рот и Хавелка (1973) се не слажу када је у питању испитивана популација сеоске деце и ученика индустријске школе и остају при становишту да је за испољавање ауторитарности (патријархалности) у нас важније дејство средине и да је оно пресудно.

Али управо је ово тумачење Адорна и сар. (друго објашњење) од изразите важности за овај рад и може објаснити резултате који евентуално могу бити супротни постављеним хипотезама.

Испитивање повезаности самопоштовања и ауторитарности

Хевен и Стоунс (1979) наводе да особе које постижу високе скорове на ауторитарности (Ф-скали) показују ниско самопоштовање. Овакав налаз они тумаче

тима да реакција у виду ауторитарности потиче од осећања несигурности.

Са друге стране, једно истраживање које наводе исти аутори, а које је извршено у Јужној Африци, показује да су код групе Африканера који студирају на енглеском језику високи скорови на ауторитарности позитивно повезани са високим самопоштовањем. То је објашњено као прилагођавање условима друштвене средине; која је, у овом случају, била једно време чак и декларативно тоталитарна (сличност са објашњењем Требјешанина!?).

Овакав налаз иде доста у прилог тумачењу Рота и Хавелке (1973) који дају примат средини када је у питању ауторитарност (нажалост није испитивана повезаност са самопоштовањем).

Такав закључак наводи Рота и Хавелку да констатују да су ауторитарни ставови пре нестабилне него трајне особине личности, ако је утицај друштвене средине толико велики.

Самопоштовање и ауторитетност

ФОРМУЛАЦИЈА ПРОБЛЕМА ИСТРАЖИВАЊА

Циљеви истраживања

Хипотезе истраживања

Преглед варијабли истраживања

Операционалне дефиниције варијабли

План статистичке обраде

Формулација проблема истраживања

ФОРМУЛАЦИЈА ПРОБЛЕМА ИСТРАЖИВАЊА

Ауторитарност, односно ауторитарна личност која представља предиспозицију за антидемократско понашање и прихватање антидемократских ставова који се превасходно односе на спутавање слободе и једнакости међу људима (Бојановић, 1995) предмет је великог броја истраживања. Нарочито њених корелата – општих особина, патолошких особина личности, интерперсоналних вредности, затим разних ставова – према моралним нормама, религиозности... Међу њима се налази и самопоштовање (као аспект селф-концепта) које представља вредносне судове које везујемо уз елементе слике о себи и сачињава евалуативну компоненту самопоимања (Бандура, 1979, према Опачић, 1995).

Претпоставка од које се у овом раду полази (заснована на теоријским спекулацијама) јесте да је ниско самопоштовање – пратилац осећања инфериорности (Фром, 1964), константног личног незадовољства (Маслов, 1943) и неприхватања себе (Вајт и Липит [White and Lippit], 1960) – истовремено повезано са ауторитарношћу, а могуће је да јој и претходи (антецедент).

Претпоставку да постоји повезаност између самопоштовања и ауторитарности поткрепљује чињеница да особа чије је самопоштовање ниско „користи“ неке механизме одбране самопоштовања. То се дешава када

особа уочава да су други бољи и успешнији од ње, услед компарације са њима (генерализованим другима по теорији симболичког интеракционизма, наведено према Хавелка, 1992). Исто тако самопоштовање неке особе може бити ниско када је неслагање између њеног идеалног Ја и актуелног Ја релативно велико (мада се и идеално Ја формира на основу поређења са другима). Тада опет долази до ангажовања, тих истих, механизма одбране међу којима су најзначајнији за ову прилику:

1. процена других као извор неповољних информација о нама може резултирати генерално негативним ставом према њима (другим људима). Ово се нарочито односи на процену моралних својстава, при чему се успех особе која се доживљава као успешнија приписује њеној безобзирности и неморалу, а разлог за лични неуспех се приписује моралној доследности и чистоти (Опачић, 1995). Овакво одбрамбено понашање је представљено (и операционализовано) преко одбрамбених механизма самопоштовања као што су мизантропија, као интерперсонална оријентација, и морални релативизам;

2. сколоност да се околности, срећа и други „спољни фактори“ који потпомажу успех особа које се опажају као успешније перципирају као повољнији од наших (Опачић, 1995), што се огледа (и операционализује) у спољном локусу контроле. То значи да особа сматра да је је „све“ одређено са стране, или споља...

Горе наведено је битно управо зато што одређена теоријска разматрања (и нека емпиријска истраживања) указују на другу чињеницу, и потврђују је, да се баш ауторитарна личност одликује тј. корелира са мизантропијом (Маслов, 1943), ставом да „све“ одређују силе са стране (Фром, 1964) и моралним релативизмом (Маслов,

1943 и Давидовић, 1985). Једноставније речено, ауторитарност је у корелацији са наведеним *механизмима одбране самопоштовања*.

Из наведеног произлази и конкретни проблем истраживања – повезаност самопоштовања и ауторитарности (тако што би ниско самопоштовање могло бити антецедент ауторитарности) посредством наведених механизма одбране ниског самопоштовања (мизантропије, спољног локуса контроле и моралног релативизма). Ти механизми уједно представљају корелате ауторитарне личности.

ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Обзиром на природу истраживања и реалне могућности, истраживање ће се превасходно заснивати на повезивању и дескрипцији испитиваних појава – самопоштовања и ауторитарности, уз указивање на могућа објашњења повезаности ова два конструкта.

Циљеви истраживања су:

1. да се испита повезаност између самопоштовања и ауторитарности преко одбрамбених механизма (ниског самопоштовања) који овде чине интервенишућу, егзогену варијаблу,
2. да се испита, са једне стране, повезаност самопоштовања и одбрамбених механизма (интервенишуће варијабле),

3. да се испита, са друге стране, повезаност између ауторитарности и одбрамбених механизма (интервенишуће варијабле),
4. да наведено под 1, 2, и 3 укаже на то да ниско самопоштовање претходи ауторитарности личности (преко анализе путева повезаности).

ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

XI

Постоји значајна повезаност између самопоштовања и ауторитарности посредством одбрамбених механизма угроженог самопоштовања (у случају када у компарацији са другима опажамо себе као горе од њих и када постоји разлика између реалног и идеалног Ја). Да би одбрамбени механизми имали ефекта, односно да они посредују у вези између самопоштовања и ауторитарности, вредност директне корелације између самопоштовања и ауторитарности би морала бити мања када механизме одбране држимо константним (мизантропију, спољни локус контроле и морални релативизам), него када не би били константни. Претпоставка која овде лежи гласи да ће испитаници са нижим самопоштовањем имати тенденцију да испоље већи степен ауторитарности.

Статистички начин којим се долази до овог закључка претпоставља коришћење парцијалних корелација, тј. држање варијабле „механизми одбране“ под контролом и испитивање њиховог доприноса повећању

односно смањењу корелације између ауторитарности и самопоштовања. Поред коришћења сваког од три механизма одбране посебно, постоји емпиријска (и теоријска) оправданост да се они користе заједно јер су њихове међусобне корелације релативно високе, око 0.60, како су показала претходна истраживања.

X2

Помоћу ове хипотезе можемо директно проверити X1 преко мултиваријантне анализе која служи за изучавање и тумачење сложених међувеза (интеррелација) између више варијабли.

Може се очекивати да ће парцијалне корелације између самопоштовања и ауторитарности „на различитим нивоима“ механизма одбране (када су они присутни и када су они одсутни) бити мање од директне корелације између самопоштовања и ауторитарности.

X3a

Постоји значајна повезаност (негативна) између самопоштовања и одбрамбених механизма, због већ наведеног у X1, (мизантропије, спољног локуса контроле и моралног релативизма), а то је у ствари потврда полазне претпоставке (Опачић, 1995). Ако је ова повезаност (апсолутна), са једне стране, већа од директне повезаности између самопоштовања и ауторитарности и, са друге стране,

X3b

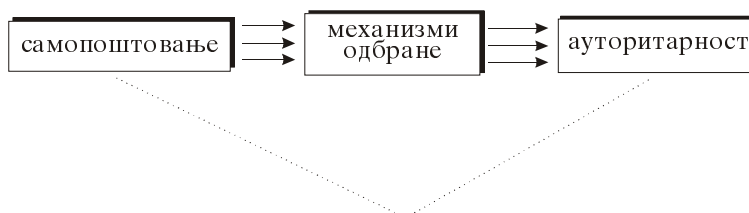
ако је повезаност (позитивна) између ауторитарности и механизма одбране (мизантропије, спољног

локуса контроле и моралног релативизма),¹⁸ већа од директне повезаности самопоштовања и ауторитарности, може се претпоставити да је самопоштовање повезано са ауторитарношћу посредством одбрамбених механизма.

Потврда ове две хипотезе (Х3а и Х3б) је, у ствари, потврда Х1 и Х2.

Постављене хипотезе су засноване на наведеним теоријским спекулацијама, на извесним емпиријским потврдама и на здравом разуму. Потврда све три хипотезе се може представити графичким путем на следећи начин:

Схема 2

Овакав графички приказ је оправдан јер оваква статистичка обрада (парцијалне корелације, корелације и регресиона анализа) сугерише наведени модел због чега је могуће претпоставити да је самопоштовање на неки начин могући антецедент ауторитарности.

18 А то би значило потврду да су ти механизми одбране угроженог самопоштовања стварно одлике (корелати) ауторитарне личности.

ПРЕГЛЕД ВАРИЈАБЛИ ИСТРАЖИВАЊА

Независна варијабла – самопоштовање,

Зависна варијабла – ауторитарност,

Интервенишућа варијабла – механизми одбране ниског самопоштовања (мизантропија, спољни локус контроле и морални релативизам).

Како се у овом истраживању испитује анализа путева, преко структуре корелација, могу се користити називи: *егзогена* варијабла (за самопоштовање) и *ендогене* варијабле (за механизме одбране и ауторитарност), са тим што ће, ради лакшег разумевања, интервенишућа варијабла задржати своје име.

Регистроване варијабле – пол, образовање родитеља и материјални статус.

ОПЕРАЦИОНАЛНЕ ДЕФИНИЦИЈЕ ВАРИЈАБЛИ (СА ПРИКАЗОМ ИНСТРУМЕНТА)

Егзогена варијабла (самопоштовање)

Самопоштовање у овом истраживању има улогу егзогене варијабле. Из теоријске дефиниције се може видети да самопоштовање има своје место у оквиру ширег појма селф-концепта (самопоимања). Мада је те-

оријски оправдано схватати слику о себи као репрезентативно-дескриптивну компоненту селф-концепта, а самопоштовање као евалуативну (Бандура, 1977), наилази се на тешкоћу раздвајања приликом операционализације ова два конструкта, јер сви подаци које особа даје су праћени некаквом евалуацијом, изузев оних крајње објективних (нпр. висина у цм, тежина у кг. ...), које особа ипак може субјективно опажати.

Код самопоштовања се нарочито поставља питање димензионалности овог конструкта. У овом раду се узима Розенбергово становиште по коме глобално самопоштовање треба процењивати као генералну процену о себи, као особи која је продукт комплексне комбинације појединачних самопроцена (Опачић, 1995).

Уско, ако не и нераскидиво, везана уз самопоштовање је и глобална некомпетентност (Бежиновић, 1986), која проистиче из Бандурине дефиниције да је ефикасност „...уверење да се може успешно извести понашање потребно за произвођење исхода.“¹⁹

Самопоштовање је крајње операционализовано преко две скале:

а) Розенбергова скала глобалног самопоштовања, скала Ликертовог типа,²⁰ која се састоји од десет тврдњи:

1. уопштено говорећи задовољан сам собом;
2. желео бих да имам више поштовања према себи;

19 Bandura A., *Self Efficacy: Toward A Unifying Theory of Behavioral Change*, Psychological Review, 1977, 84, 191–215.

20 У скалама Ликертовог типа испитаник изражава свој став тако што за сваку тврдњу означава у ком се степену слаже односно не слаже са њом.

3. осећам да немам пуно тога чиме бих могао/ла да се поносим;
4. способан сам да радим и извршавам задатке једнако успешно као и већина људи;
5. понекад се осећам потпуно бескорисним/ом;
6. с времена на време имам осећај да ништа не вредим;
7. осећам да сам исто толико способан/на као и већина људи;
8. осећам да поседујем низ вредних особина;
9. све више долазим до сазнања да јако мало вредим;
10. мислим да вредим бар онолико колико и други људи.

б) Безиновићева скала глобалне некомпетентности (исто Ликертовог типа), која се такође састоји од 10 тврдњи:

1. већина проблема на које наилазим у животу за мене је тешко решива;
2. неуспеси из прошлости наводе ме да сумњам у будуће успехе;
3. када почнем нешто да радим, унапред сумњам да ћу то успешно обавити;
4. чини ми се да нисам способан/на да изађем на крај са већином проблема које доноси живот;
5. када треба нешто да урадим, најчешће нисам сигуран/на да ли сам за то способан/на;
6. често имам утисак да нисам способан/на за оно чиме се бавим;

7. нисам у стању да изађем на крај са неочекиваним проблемима;
8. плашећи се неуспеха, одустајем од посла пре него што га завршим;
9. увек мислим да ће посао бити боље обављен ако га ради неко други, а не ја сам/а;
10. нећу ни пробати да урадим нешто ново, ако ми то изгледа сувише тешко.

Заједнички скор на ове две скале представља меру самопоштовања.

Интервенишућа варијабла (механизми одбране)

Тежња човека да одржи систем самопоштовања у стању динамичког еквилибријума, или да одржи или увећа сопствено самопоштовање, активира у ситуацији када је самопоштовање ниско неке одбрамбене механизме, а најзначајнији, за ову прилику, су следећи:

а) Мизантропија, која представља генерално негативан однос према људима и изражена је кроз постигнуће на следећој скали, Ликертовог типа, која се састоји од 13 тврдњи:

1. људи су сурови и немам довољно поверења у њих;
2. људи увек у пресудном тренутку окрену леђа;
3. живот са другим је вечита борба;
4. човек је човеку вук;

5. што више упознајем људе, то ми је теже да сачувам мир и животно задовољство;
6. људи су по природи зли;
7. на друге људе се никад не треба ослањати;
8. људи су „лако кварљива роба“;
9. већина људи једно мисли, друго говори, а треће ради;
10. злоба је најчешћи покретач људских поступака;
11. са људима никад ниси начисто;
12. од људи можеш само да очекујеш неугодна изненађења;
13. Боже, чувај ме од пријатеља, од непријатеља ћу се сам чувати.

б) Локус контроле, који представља начин на који особа процењује узроке успеха и неуспеха у некој активности, при чему се код спољног локуса контроле „узрок не/успеха“ налази у спољашњим околностима, а код унутрашњег „узрок не/успеха“ налази у самом себи. Екстерналност – интерналност локуса контроле мери се преко следеће скале Ликертовог типа (која има 10 тврђења):

1. у многим случајевима судбина одређује шта ће ми се догодити;
2. у животу добро пролазе људи који су за то предодређени;
3. већина догађаја у мом животу је унапред одређена;
4. у животу ми се догађају лоше ствари зато што немам среће;
5. шта треба да се догоди, догодиће се;

6. без обзира шта ја радим тог дана, дан ће се добро завршити ако је добро започео;
7. неки људи су напосто рођени срећни;
8. без обзира шта учинио да то спречим, оно лоше што треба да се догоди, догодиће се;
9. веома често случајности одређују ток мог живота;
10. не треба превише планирати, јер оно што ми се догађа само је резултат добре или лоше среће.

ц) Морални релативизам представља тенденцију ка перцепцији и интерпретацији понашања других људи из шире друштвене средине као противног општеприхваћеним моралним вредностима (те средине). Ово се чини у циљу очувања позитивне самоевалуације у ситуацијама неуспеха у достизању одређених циљева, односно представља разлику у тумачењу туђих и сопствених успеха. Изражен је кроз постигнуће на тврдњама које сачињавају скалу Ликертовог типа за мерење ове варијабле:

1. добар и будала – два брата рођена;
2. у данашње време поштени пропадају;
3. онај ко данас тврди да је поштен, обичан је лицемер/дволичњак;
4. данас је владајућа парола „снађи се“;
5. да би човек, у овом времену, успео, мора да користи недозвољена средства;
6. на овом свету нема правде;
7. поштење је данас ретка биљка;
8. коме је „Бог дао поштење“ узео му је све остало;

9. поштен човек данас не може да очекује ништа од живота;
10. не вреди проћердати живот због моралних обзира;
11. „правила су ту да се крше“ – главни је принцип већине људи овог времена;
12. у данашње време успех у животу се своди на једно: „није важно колико вредиш, већ колико имаш“;
13. данас се највише заклињу у поштење они који лове у мутном.

Ендогена варијабла (ауторитарност)

Ауторитарност се може операционално дефинисати као некритички однос према ауторитету и власти, односно као уверење да се помоћу ауторитета и малог броја вођа (или једног и јединог вође) могу решавати најважнији проблеми у друштву. Ауторитарност такође подразумева субмисивност према вишима у хијерархији, а доминантност према нижима од себе. Ауторитарност се мери, у овом истраживању, ревидираном Ф-скалом²¹ и скраћеном верзијом те скале, као и једном комбинацијом те две скале, управо због утврђивања поузданости тих скала и налажења најпоузданије скале која би се користила у овом раду за мерење (као и за будућа поређења резултата на одређеним скалама ауторитарности).

21 Исто Ликертовог типа.

Тако у овом истраживању постоје, у ствари, три скале ауторитарности:

1. скраћена скала Д. Попадића која обухвата првих 15 тврдњи (следе у даљем тексту),
2. ревидирана Адорнова Ф-скала од 29 тврдњи (Рот и Хавелка, 1973) која обухвата све тврдње, изузев тврдњи бр. 14 и 15,
3. трећа скала која, поред 29 тврдњи из ревидиране Адорнове Ф-скале, садржи у себи две нове тврдње које се појављују у скраћеној скали Д. Попадића (тврдње бр. 14 и бр. 15) и које, у ствари, најдиректније мере ауторитарност на начин на који је она у овом раду операционализована.

Приказ тврдњи коришћених скала ауторитарности:

1. послушност и поштовање ауторитета су најважније врлине које деца треба да науче;
2. кад год нас неко увреди, треба да буде кажњен;
3. оно што је омладини најпотребније јесте строга дисциплина и спремност да испуњава задатке које постављају породица и друштвени ауторитети;
4. особа која има рђаво понашање и лоше васпитање не може очекивати да ће је прихватити пристојни људи;
5. неки су људи рођени са нагоном да постану самоубице;
6. кад одрасту, млади људи треба да се окану бунтовничких идеја и да се смире;
7. сексуални криминал заслужује више од казне затвором – такве криминалце треба бичевати и још строже их казнити;

8. оно што је овој земљи најпотребније, потребније од разних закона, неколико је храбрих и неуморних вођа у које народ може имати поверења;
9. најгора су она деца која не осећају велику љубав, поштовање и захвалност према својим родитељима;
10. пословни људи и привредници су много важнији за друштво од уметника и професора;
11. хомосексуалци нису бољи од криминалаца и треба их најоштрије кажњавати;
12. човек губи поштовање према оним људима са којима постане близак и фамилијаран;
13. било би боље када би људи мање расправљали, а више радили оно што им се каже;
14. у сваком друштву би требало да постоји вођа коме ће људи потпуно веровати и чије ће одлуке спроводити без поговора;
15. за успех неке групе најважније је наћи енергичног, строгог и праведног вођу кога ће сви поштовати и слушати;
16. ако имамо довољно снажну вољу, никаква слабост или тешкоће не могу нас спречити да постигнемо оно што смо наумили;
17. наука има своју вредност, али постоје и многе важне ствари које људски разум неће никад схватити;
18. све док је људска природа оваква каква је увек ће бити ратова и сукоба;
19. сваки човек би требало да потпуно верује у неку натприродну силу чијим се одлукама покорава без поговора;

20. кад човек има неки проблем или га тишти нека брига, боље је за њега да не мисли о томе, већ да се бави неким пријатнијим стварима;
21. данас, кад се људи најразличитијих врста крећу на све стране и толико међусобно мешају, човек мора обратити нарочиту пажњу и старати се да не добије неку заразу и болест;
22. грешимо ако верујемо ма коме ко нам не гледа право у очи;
23. људе је могуће поделити на две различите групе – на слабе и јаке;
24. данас се све више људи меша у ствари које би морале остати личне и приватне;
25. вероватно ће једног дана бити доказано да се астрологијом (уз помоћ звезда) могу објаснити многе ствари.
26. сви ратови и сви социјални проблеми могу једног дана бити окончани неким земљотресом или поплавом која ће уништити цео свет;
27. већина наших друштвених проблема би била решена ако бисмо се могли некако ослободити неморалних, непоштених и малоумних људи;
28. разуздани сексуални живот старих Грка и Римљана био је пристојан када се упореди са извесним збивањима у овој земљи, чак и на местима где се то најмање очекује;
29. већина људи и не схвата колико су наши животи у рукама завера које се кују на тајним местима;
30. ниједна нормална, пристојна особа не може никад ни помислити да повреди блиског пријатеља или рођака;

31. никад нико није научио нешто што стварно вреди, осим кроз патњу.

ПЛАН СТАТИСТИЧКЕ ОБРАДЕ

X1

Да би закључили повезаност самопоштовања и ауторитарности преко механизма одбране, биће нужно тражити парцијалне корелације, са тиме што ће се механизми одбране (заједно и појединачно) држати константним (под контролом) и испитиваће се колики је њихов допринос корелацији између самопоштовања и ауторитарности. Уколико се вредност (негативна) корелације између самопоштовања и ауторитарности промени у ситуацији кад механизме одбране држимо константним (корелација се смањи), можемо закључити да је веза између самопоштовања и ауторитарности посредована механизмима одбране. Како ранија истраживања указују да је самопоштовање повезано са механизмима одбране који га штите, и како је овај модел стабилнији, можда се може закључити да је самопоштовање могући антецедент ауторитарности.

X2

Да би се потврдило очекивање да су механизми одбране ниског самопоштовања посредник, да имају интервенишућу улогу у вези између самопоштовања и ау-

торитарности, искористићемо следећи статистички поступак (Хавелка, Кузмановић и Попадић, 1992):

На основу Mdn^{22} (на заједничком скору сва три механизма одбране) испитаници ће се поделити у две групе, на оне који чији је скор изнад медијане (укључени механизми одбране) и на оне чији је скор испод медијане, затим ће се испитати повезаност између самопоштовања и ауторитарности на ова два подузорка; ако су, сада, парцијалне корелације између самопоштовања и ауторитарности код ове две групе испитаника мање од директне корелације између самопоштовања и ауторитарности, или се потпуно изгубе, може се закључити да веза између ове две варијабле није ни привидна ни директна, већ је посредована дејством механизма одбране.

X3a

Ако је, са једне стране, повезаност (негативна) између самопоштовања и механизма одбране већа од директне повезаности самопоштовања и ауторитарности и

X3б

ако је повезаност (позитивна) између механизма одбране и ауторитарности већа од директне повезаности самопоштовања и ауторитарности, може се закључити да постоји нека „каузална“ веза између ова два конструкта која је посредована механизмима одбране.²³

22 Mdn – медијана, једна од статистичких мера просека.

23 Оправдање и идеја за овакав статистички поступак (X3a и X3б) је нађена у књизи Д. Тодоровића: *Основи методологије психолошких истраживања*, ЛЕП, Београд, 1995.

Тодоровић (1995), наиме, даје следећи пример анализе путева преко корелационог нацрта, са нагласком да назив „каузална анализа путева“ не имплицира да се помоћу оваквих корелационих нацрта може доказати каузална веза између две варијабле. С тиме се можемо сложити и тако оградити од погрешног тумачења, како и Тодоровић наводи: „... да се каузална веза не може доказати чисто статистичким методама. Међутим у оваквим нацртима (корелационим) на основу *структуре корелација* између варијабли могу се тестирати хипотезе о њиховим каузалним односима.“²⁴

Затим у књизи следи пример који је идентичан статистичкој обради постављених хипотеза у овом истраживању (Х3а и Х3б).

Коришћени термин – антецедент, представља још блажу варијанту односа између ове две варијабле и прилагођенији је корелационом нацрту. Такав однос се мора узети са резервом и мора се схватити само условно јер има за циљ да укаже, а не да потпуно докаже „каузалну везу“ између самопоштовања и ауторитарности.

МЕТОД И ИНСТРУМЕНТ ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање је неекспериментално, сондажног типа, примењена техника је упитник, а за потребе овог истраживања биће коришћене наведене скале Ликертовог типа.

24 Ибид.

**ОПИС УЗОРКА
ИСТРАЖИВАЊА**

Опис узорка истраживања

ОПИС УЗОРКА ИСТРАЖИВАЊА

Пре свега важно је рећи да су у узорак ушли студенти прве и друге године студија, узраста од 19 до 22 године.

Студијска група испитаника

Табела 1: Факултет испитаника

Факултет	F	%
Психологија	87	35.8
Учитељски	112	46.1
Остали	44	18.1
Укупно	243	100.0

Узорак је, као што се види из *табеле 1* пригодан и селекционисан, односно сачињавају га већином студенти психологије и Учитељског факултета (35.8% и 46.1%). Категорија *остали* (18.1%) обухвата студенте економије, права и филолошког факултета. Из тога се види да је узорак селекционисан и на тај начин да га сачињавају студенти друштвених наука.

Пол испитаника

Табела 2: Пол

Пол	f	%
Мушки	54	22.2
Женски	189	77.8
Укупно	243	100.0

Узорак су сачињавале углавном припаднице женског пола (77.8%), а свега петина испитаника је мушког пола (22.2%), тако да је селективност по варијабли пол такође присутна.

Образовање родитеља испитаника

Табела 3: Стручна спрема мајке

Образовање мајке	f	%
НСС	12	4.9
ССС	117	48.2
ВШС	49	20.2
ВСС	64	26.3
Нема података	1	0.4
Укупно	243	100.0

Табела 4: Стручна спрема оца

Образовање оца	f	%
НСС	4	1.6
ССС	89	36.6
ВШС	59	24.3
ВСС	90	37.1
Нема података	1	0.4
Укупно	243	100.0

Табеле 3 и 4, које приказују образовање родитеља, говоре о томе да, у поређењу са статистичким подацима о образовању становника наше земље (63% није завршило средњу школу, свега 3% високообразованих), студенти представљају популацију која долази из образованијих породица. Нарочито се истиче податак о малом броју родитеља са нижом стручном спремом (4.9% мајки и 1.6% очева). Средњу стручну спрему има 48.8% мајки и 36.6% очева.

На основу ових података закључујемо да студенти потичу из породица са вишим (20.2% мајки и 24.3% очева) и високим образовањем (26.3% мајки и 37.1% очева). Укупан проценат родитеља студената са вишим и високим образовањем прелази више од половине укупног броја регистрованих. Овај податак, је у сагласности са досадашњим истраживањима. Тумачење које се заснива на објашњењу духовне и културне климе, која у оваквим породицама влада, и која усмерава младе људе ка студирању, може се и овде прихватити.

Материјални статус испитаника

Табела 5: Материјални статус

Материјални статус	f	%
Веома лош	10	4.2
Лош	73	30.0
Добар	125	51.4
Веома добар	35	14.4
Укупно	243	100.0

Приликом прављења категорија материјалног статуса у *табели 5* узети су репрезенти (описни) категорија скале која је примењена (Литванска скала).²⁵ На основу података из ове табеле можемо закључити да студенти, бар ових факултета, представљају популацију која излази из оквира просека материјалног статуса целе популације. Свега 4.2% испитаника изјављује да има *веома лош* материјални статус, а 30.0% испитаника сопствени материјални статус описује као лош. Оно што је индикативно за малопре наведену тврдњу јесте да 51.4% студент-

25 Веома добар – приходи су нам довољни да добро живимо, да себи без проблема обезбедимо све што нам је потребно;
добар – приходи су нам довољни за неопходне трошкове, одећу и обућу, али крупне предмете за домаћинство тешко можемо да купимо;
лош – приходи су нам довољни за неопходне трошкове, али нам куповина одеће и обуће представља тешкоћу;
веома лош – једва излазимо на крај са неопходним трошковима (струја, храна, станарина, комуналије...).

ната процењује свој материјални статус као добар, а чак 14.4% описује свој материјални статус као *веома добар*. То значи да се студентска популација одликује добрим материјалним статусом (2/3), а везано је делимично за ниво образовања породице и за тренутну могућност студирања у условима осиромашења становништва у СРЈ.

Коментар узорка

Као што је на самом почетку наведено, узорак је пригодан и уз то селекционисан: по полу, по факултету и образовању родитеља и по материјалном статусу. Како је у овом раду циљ истраживања окренут ка појавама које су карактеристичне за целокупну популацију (угрожено самопоштовање се брани одређеним механизмима одбране који се у овом истраживању наводе, што је Г. Опачић, 1995, закључио на основу много већег узорка и већих узорка), сматрамо да чак и оваква селекционисаност узорка пружа велике могућности за релативно ваљано тумачење постављених хипотеза и добијених резултата.

СТАТИСТИЧКА ОБРАДА ПОДАТАКА I

Метријске карактеристике (поузданост)
примењених скала у истраживању

Приказ средњих вредности варијабли
коришћених у истраживању

Повезаност регистрованих (демографских)
варијабли са варијаблама коришћеним у
истраживању

Међусобна повезаност механизма одбране
самопоштовања

Самопоштовање и ауторитетност

Статистичка обрада података I

МЕТРИЈСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ (ПОУЗДАНОСТ) ПРИМЕЊЕНИХ СКАЛА У ИСТРАЖИВАЊУ

Таблела 6: Поузданост примењених скала

Варијабла	Број ставки	Поузданост алфа-кронбах
Самопоштовање	20	0.90
Мизантропија	13	0.89
Локус контроле	10	0.87
Морални релатив.	13	0.85
Миз+локус+морал	36	0.93
Мизантр+морал	26	0.92
Ауторитарност 1	15	0.86
Ауторитарност 2	29	0.88
Ауторитарност 3	31	0.89

У истраживању су примењене скале које имају релативно високу поузданост и слажу се са ранијим налазима које су користиле скале за испитивање самопоштовања и механизма одбране без ауторитарности.

Из *табеле 6* се види да је разлика у поузданости већа у корист механизма одбране када се користе заједно, 36 ставки (алфа = 0.93), него када се користе одвојено (мизантропија – алфа = 0.89, локус контроле – алфа = 0.87 и морални релативизам – алфа = 0.85). Исто тако, ако се анализа поузданости изврши на скалама мизантропије и моралног релативизма заједно (алфа = 0.92), у складу са тиме да морални релативизам може спадати у шири појам мизантропије, коефицијент поузданости је опет већи него када се оне користе и анализирају одвојено.

Због тога ће се у овом истраживању и ставити нагласак на заједничко коришћење механизма одбране у испитивању хипотеза истраживања.

Посебан значај при утврђивању поузданости је придат „различитим“ скалама ауторитарности. Из *табеле 6* се види да највећи коефицијент поузданости има скала ауторитарности коју сачињава 31 ставка (алфа = 0.89). Ф-скала ауторитарности Рота и Хавелке (1973) има нешто нижи коефицијент поузданости, алфа = 0.88, док скала ауторитарности Д. Попадића од 15 тврдњи има коефицијент поузданости алфа = 0.86. Добијени подаци о поузданости скала и њихов редослед произлази из броја тврдњи који свака од њих има („више тврдњи – већа поузданост“).

Како би се испунио циљ истраживања, и да би се потврдиле хипотезе истраживања (утврђивање „каузалне“ повезаности самопоштовања и ауторитарности преко механизма одбране), у овом раду ће бити коришћена скала ауторитарности која има 31 ставку и која има највећи коефицијент поузданости.

ПРИКАЗ СРЕДЊИХ ВРЕДНОСТИ ВАРИЈАБЛИ КОРИШЋЕНИХ У ИСТРАЖИВАЊУ

Средње вредности (As) варијабли коришћених у овом истраживању се износе због тенденција присутних у нашој литератури која се бави овом тематиком. Подаци на основу којих би се могли поредити неки резултати овог истраживања нису доступни. Различита обрада података, која се нарочито истиче када је у питању ауторитарност, такође не дозвољава ваљано поређење.

Табела 7: Добијене средње вредности
варијабли коришћених у овом истраживању

Варијабла	Бр. ставки	As	Sd	min	max
Самопоштовање	20	4.04	0.32	3.13	4.53
Мизантропија	13	2.67	0.36	1.98	3.30
Локус контроле	10	2.65	0.40	1.98	3.16
Морални релативиз.	13	3.14	0.60	2.33	4.32
Миз.+Локус+Морал.	36	2.83	0.52	1.98	4.31
Мизан. + Морал.	26	2.90	0.54	1.98	4.31

Самопоштовање и ауторитарности

Варијабла	Бр. ставки	As	Sd	min	max
Ауторитарност 1	15	2.74	0.60	1.84	3.72
Ауторитарност 2	29	3.05	0.66	1.84	4.21
Ауторитарност 3	31	3.02	0.65	1.84	4.21

As – Аритметичка средина.

Sd – Стандардна девијација.

И поред наведене тешкоће, неки од добијених података се могу упоредити. На пример, у својој магистарској дисертацији на узорку средњошколаца четвртог разреда Јањетовићева (1996) је, користећи исту скалу самопоштовања, регистровала просечни скор у износу од $As=3.86$ за дечаке и $As=3.75$ за девојчице. Као што се види из *табеле 7*, ниво самопоштовања код испитиваних студената је нешто виши и износи $As=4.04$, што се може објаснити тиме да су они уписали жељени факултет (нарочито психологију, која је се сматра за престижни факултет) и на тај начин су остварили један важан циљ који сигурно утиче на ниво самопоштовања. Слична ствар се дешава када су у питању интересовања оних који су уписали учитељски факултет.

Подаци који се тичу вредности ауторитарности, нажалост, не могу се упоредити са подацима из других истраживања због различитог броја тврдњи у тим истраживањима, али и због различитог распона коришћених Ликертових скала (нпр. када је уместо петостепене коришћена седмостепенa).

Овде се може поставити питање разлика између средњих вредности скала ауторитарности коришћених у

овом истраживању. Просечно постигнуће испитаника на скали од 15 тврдњи има нижу средњу вредност ($A_s=2.74$) од средњих вредности на скалама од 29 ($A_s=3.05$) и 31 ($A_s=3.02$) тврдње. За тумачење ове разлике овде се може искористити запажање Кузмановића (1994) које се односи на то да се у скраћеној скали (овде од 15 ставки) налазе „најјаче“ тврдње које могу „одбити“ испитанике од слагања са њима.

Остали подаци везани за вредности механизма одбране угроженог самопоштовања (мизантропије, локуса контроле и моралног релативизма) рачунате одвојено и заједно (видети *табелу 7*) не могу се поредити и тиме тумачити сами за себе, јер за тако нешто нема ослоња доступног у литератури.

ПОВЕЗАНОСТ РЕГИСТРОВАНИХ (ДЕМОГРАФСКИХ) ВАРИЈАБЛИ СА ВАРИЈАБЛАМА КОРИШЋЕНИМ У ИСТРАЖИВАЊУ

Табела 8: Повезаност регистрованих варијабли са
варијаблама коришћеним у истраживању

	Пол	Образ. мајке	Образ. оца	Мат. статус
Образовање мајке	-0.15*			
Образовање оца	-0.17**	0.59**		
Материјални статус	-0.10*	0.21**	0.05	
Самопоштовање	0.08	0.09	-0.07	0.11
Мизантропија	-0.16*	-0.05	0.03	0.01
Локус контроле	0.05	-0.04	-0.05	0.07
Морални релативизам	-0.07	-0.07	-0.02	0.03
Ауторитарност	-0.02	-0.02	-0.02	0.19**

* Значајно на нивоу 0.05.

** Значајно на нивоу 0.01.

Као што се из *табеле 8* види, добијено је неколико значајних корелација. Значајна је корелација између образовања мајке и оца ($r = 0.59^{**}$), која је логична и представља правилност у скоро свим (ако не и у свим) истраживањима. Поред ове корелације, нађена је корелација између материјалног статуса и образовања мајке ($r = 0.21^{**}$) која се односи на емпиријску чињеницу да постоји корелација између вишег образовања и вишег материјалног статуса.

За овај рад, од веће вредности су корелација између пола и мизантропије ($r = -0.16^{**}$), где мушкарци „теже“ мизантропији, као и корелација између ауторитарности и материјалног статуса ($r = 0.19^{**}$). Тумачење које се тиче повезаности између мизантропије и припадника мушког пола може изазвати полемике, али може се рећи да су младићи узраста од 19 до 22 године тренутно изложени притиску са стране (у последњој деценији двадесетог века), који се односи на регрутацију и сталну претњу мобилизацијом, што може довести до пораста мизантропије. Додатак овом тумачењу се односи на мали број мушких испитаника у узорку (свега 1/5) који је ипак селекционисан тако да се ово тумачење мора узети са резервом.

Повезаност између ауторитарности и материјалног статуса ($r=0.19^{**}$) указује да са порастом материјалног статуса расте ауторитарност. Овај податак је у супротности са резултатима досадашњих истраживања (Рот и Хавелка, 1973, и Адорно и сар., 1950) где је нађена негативна корелација која се објашњава тиме да се деца из сиромашних породица уче да поштују ауторитете како не би постали делинквенти, као и услед антиинтрацептивности која је присутна код њих.

Може се претпоставити, мада у овом раду није проверавано, да је економски профил нашег друштва у последњих неколико година промењен, тако да је питање које су породице сада боље стојеће, и каква клима у њима влада (ауторитарна?).

Кузмановић (1994) сличан резултат тумачи тиме да деца богатијих родитеља потичу из породица са села, а оне су богатије од других па су и ауторитарније, тако да се веза између материјалног статуса и ауторитарности може објаснити тиме.

Остале значајне корелације су благе, и нису релевантне за овај рад, тако да не постоји ни потреба за њиховим тумачењем.

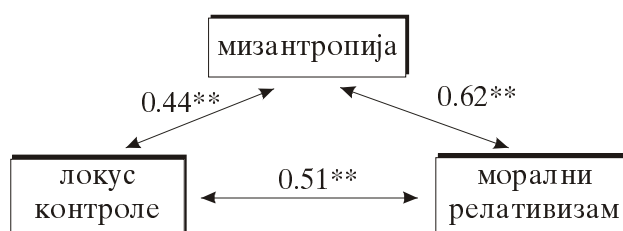
МЕЋУСОБНА ПОВЕЗАНОСТ МЕХАНИЗАМА ОДБРАНЕ САМОПОШТОВАЊА

Приликом постављања хипотеза истраживања, покренуто је питање међусобне повезаности механизма одбране угроженог самопоштовања. Механизми одбране (мизантропија, морални релативизам и спољни локус контроле) се могу користити као ендогена, интервенишућа, варијабла, засебно или заједно преко заједничког скорa (а и поузданост расте када их користимо заједно). У ранијим истраживањима међусобне корелације између мизантропије, локуса контроле и моралног релативизма су достигале вредности око 0.60 (релативно висока повезаност – статистички гледано).

У овом истраживању тај податак је подвргнут провери, јер, као прво, у ранијим истраживањима нису коришћене идентичне скале, а и због оправданости коришћења заједничког скорa ове три варијабле, тј. у овом случају као једне.

Као што се на основу *схеме 3* може видети, међусобне повезаности механизма одбране самопоштовања јесу релативно високе (мада су у распону од 0.44 до 0.62, тако да су, стриктно статистичким језиком, у ствари, средње) и све су значајне на нивоу 0.01.

Схема 3: Међусобна повезаност
механизма одбране самопоштовања

** Значајно на нивоу 0.01.

Оно што се одмах примећује јесте највећа повезаност између мизантропије и моралног релативизма (0.62) која се може тумачити тиме да морални релативизам представља ужи сегмент мизантропије који би се односио углавном на опажање других људи као непоштених и морално недоследних у грабљењу ка циљу. Мизантропија сигурно већ претпоставља да друге људе не волимо, међу бројним осталим разлозима, баш и због опажања њих као непоштених и морално недоследних.

Корелација између мизантропије и локуса контроле је нешто нижа ($p = 0.44$), што може произлазити из самог спољног локуса контроле (нису други људи сами по себи криви, већ их околности чине таквим), и зато је корелација нижа. На сличан начин се може интерпретирати и корелација између локуса контроле и моралног релативизма ($p = 0.51$), нарочито зато што се морални релативизам може посматрати као ужи сегмент мизантропије.

Овакво тумачење је изнето ипак на једном површном (и помало произвољном) нивоу, јер тумачење међусобне повезаности механизма одбране угроженог

самопоштовања излази из оквира овог рада. Најзначајнија чињеница, да су ти механизми међусобно повезани, остаје и пружа оправдање и ствара потребу да се заједнички користе.

СТАТИСТИЧКА ОБРАДА ПОДАТАКА II

Повезаност између самопоштовања и
ауторитарности посредством механизма
одбране самопоштовања

Пошврда пошављених хипотеза

Самопоштовање и ауторитетност

Статистичка обрада података II

ПОВЕЗАНОСТ ИЗМЕЂУ САМОПОШТОВАЊА И АУТОРИТАРНОСТИ ПОСРЕДСТВОМ МЕХАНИЗАМА ОДБРАНЕ САМОПОШТОВАЊА

Пошврда хипотезе Х1

Постоји повезаност између самопоштовања и ауторитарности посредством одбрамбених механизма самопоштовања, у случају:

- када у компарацији са другима опажамо себе као горе од њих, и
- када је разлика између идеалног и реалног Ја велика.

То значи, да би одбрамбени механизми имали ефекта, односно да би посредовали у вези између самопоштовања и ауторитарности, директна корелација са самопоштовањем мора бити мања када механизме одбране (мизантропију, морални релативизам и спољни локус контроле) држимо константним. Тако ће испитаници са нижим самопоштовањем имати тенденцију да испоље већи степен ауторитарности.

Уз помоћ регресионе анализе може се утврдити да је хипотеза Х1 потврђена. Претпоставка се тиме показала тачном.

Наиме, претпоставили смо да, ако утицај механизма одбране у корелацији између самопоштовања и

ауторитарности контролишемо (држимо их константним), корелација између самопоштовања и ауторитарности (-0.23) ће се смањити, а у овом случају се чак губи (погледати *табелу 9*), Видимо да корелације између самопоштовања и ауторитарности, када је искључен утицај механизма одбране, више нема ($r_{12,3}=0.04$).

Табела 9: Величина корелације између самопоштовања и ауторитарности када механизме одбране (заједно) држимо константним

	Ауторитарност			
	Бета	Корелација	Парцијална корелација	т – тест
Самопоштовање	0.56	- 0. 23	0.04	0.2367
Миз. + Локус + Морални релатив.	0.74	0.72	0.70	0.00

Табела 10: Величина корелације између самопоштовања и ауторитарности када механизме одбране (одвојено) држимо константним

	Ауторитарност			
	Бета	Корелација	Парцијална корелација	т – тест
Самопоштовање	0.06	-0.23	0.04	0.2033
Мизантропија	0.19	0.55	0.14	0.0013
Локус контроле	0.37	0.61	0.31	0.00
Морални релативизам	0.34	0.63	0.25	0.00

Када се механизми одбране одвојено држе под контролом, ситуација је иста (*табела 10*). Сада се поставља питање поређења доприноса одвојених механизма одбране у корелацији самопоштовања и ауторитарности. Из *табеле 10* се види да највећи утицај има спољни локус контроле (0.31), затим морални релативизам (0.25) и на крају мизантропија (0.14).

Постоји још једна ситуација када можемо комбиновати допринос мизантропије и моралног релативизма заједно (из већ наведених разлога), и она изгледа овако:

Табела 11: Величина корелације између самопоштовања и ауторитарности када механизме одбране (мизантропија и морални релативизам – заједно, и локус контроле – посебно) држимо константним

	Ауторитарност			
	Бета	Корелација	Парцијална корелација	t – тест
Самопоштовање	0.06	-0.23	0.04	0.2033
Мизантропија	0.19	0.55	0.14	0.0013
Локус контроле	0.37	0.61	0.31	0.00
Морални релативизам	0.34	0.63	0.25	0.00

Сада је ситуација такође идентична претходним двома (*табела 11*), само је већи утицај мизантропије и моралног релативизма (0.39), док је утицај локуса контроле скоро исти (0.31), што је и логично, јер морални релативизам употпуњује дејство мизантропије својим аспектом који се односи на непоштење и моралну недоследност.

Пре интерпретације резултата, нужно је проверити хипотезу Х1 преко хипотезе Х2, а затим Х3а и Х3б. Методологија (статистичка) је другачија, мада ћоме такође испитујемо утицај механизма одбране у повезаности самопоштовања и ауторитарности, и тиме на неки начин верификујемо Х1, уз додатак који ће следити у тумачењу а односи се на конкретан проблем истраживања *Самопоштовање као антиецедентни ауторитарности*.

Пошверга хипотезе Х2

Ако механизми одбране ниског самопоштовања имају интервенишућу улогу у вези између самопоштовања и ауторитарности, онда можемо очекивати да ће вредности парцијалних корелација (између самопоштовања и ауторитарности) код група испитаника подељених по Мдп, на основу заједничког скорa на механизмима одбране (на оне изнад и оне испод), бити ниже од вредности директне корелације између самопоштовања и ауторитарности ($r = -0.23$, значајно на нивоу 0.05). А можда ће се исте вредности чак потпуно изгубити.

Табела 12: Парцијалне корелације између самопоштовања и ауторитарности у ситуацији када су механизми одбране искључени (скор испод Мдп) и када су укључени (скор изнад Мдп)

	Механизми одбране искључени (испод Мдп)	Механизми одбране укључени (изнад Мдп)
Парцијална корелација	0.05	-0.13

Парцијалне корелације, када су механизми одбране искључени и када су механизми одбране укључени, нестале су (нису значајне), што потврђује хипотезу Х2

(и проверава X1), а то се односи на чињеницу да је интервенишуће (посредничко) дејство механизма одбране у вези између самопоштовања и ауторитарности несумњиво. Веза између самопоштовања и ауторитарности није ни директна ни привидна, већ је посредована механизмима одбране ниског самопоштовања. Ако погледамо детаљније (Хавелка, Кузмановић и Попадић, 1992) видећемо да се ова веза може представити на начин како је приказано у *схемама 2 и 8*, и то зато што постоји теоријско оправдање (Опачић, 1995) које се односи на претпоставку да ниско самопоштовање доводи до активирања неких од механизма одбране (мизантропије, моралног релативизма и спољног локуса контроле).

Појврда хипотеза Х3а и Х3б

Ради прегледа и лакшег сналажења у тексту који следи, овде су наведене међусобне корелације свих релевантних варијабли истраживања:

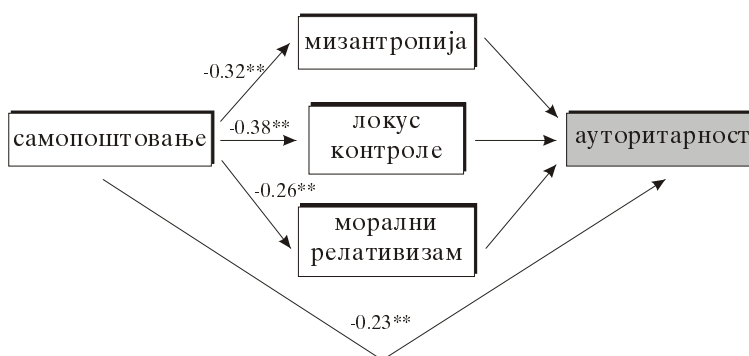
Табела 13: Међусобна повезаност релевантних варијабли истраживања

	Самопоштовање	Мизантропија	Локус контроле	Морални релатив.	Ауторитарност
Самопоштовање	1.00				
Мизантропија	-0.32**	1.00			
Локус контроле	-0.38**	0.44**	1.00		
Морални релатив.	-0.26**	0.62**	0.51**	1.00	
Ауторитарност	-0.23**	0.55**	0.61**	0.63**	1.00

Пошврда Х3а

Постоји повезаност између самопоштовања и механизма одбране која је већа (када их користимо и посебно и заједно) од директне повезаности самопоштовања и ауторитарности, *са једне стране*:

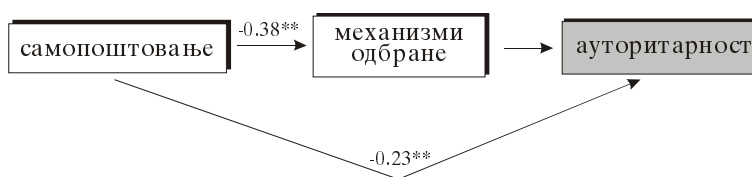
Схема 4: Повезаност самопоштовања и механизма одбране (одвојено) и директна повезаност самопоштовања и ауторитарности

Из *схеме 4* се види да је Х3а потврђена и да су негативне повезаности између самопоштовања и механизма одбране истог (услед компарације са другима и опажања себе као горег и услед немогућности приближавања идеалном Ја) више од директне негативне повезаности између самопоштовања и ауторитарности.

Исто се догађа када користимо механизме одбране заједно (преко заједничког скорa на три скале):

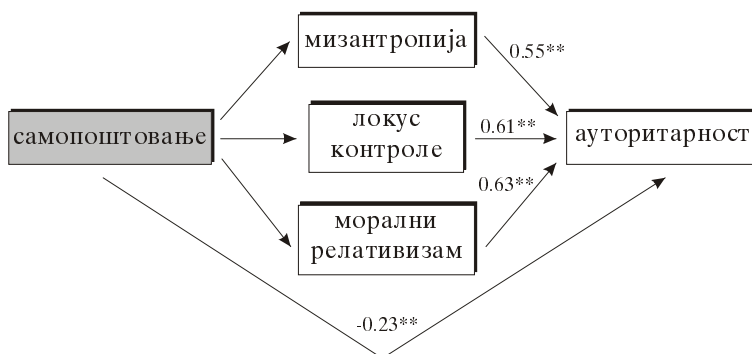
Схема 5: Повезаност самопоштовања и механизма одбране (заједно) и директна повезаност самопоштовања и ауторитарности

Појавља хипотезе Х3б

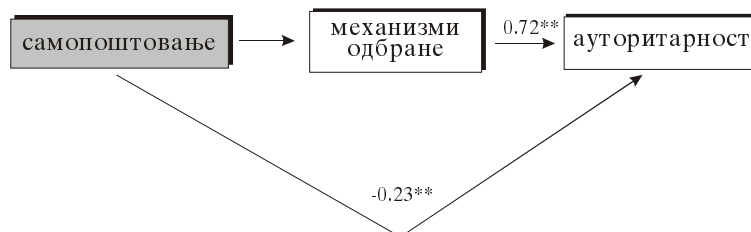
Постоји позитивна повезаност између механизма одбране самопоштовања и ауторитарности која је већа од директне негативне повезаности између самопоштовања и ауторитарности, *са друге стране*:

Схема 6: Повезаност између механизма одбране (одвојено) и ауторитарности и директна повезаност између самопоштовања и ауторитарности

Опет, када користимо заједнички скор добијен на три скале механизма одбране самопоштовања, ситуација је још очигледнија:

Схема 7: Повезаност између механизма одбране (заједно) и ауторитарности и директна повезаност између самопоштовања и ауторитарности

На крају, заједничка потврда хипотезе Х3а и Х3б гласи:

Потврђена је повезаност између самопоштовања и механизма одбране (када их користимо било посебно, било заједно) која је већа од директне повезаности самопоштовања и ауторитарности, са једне стране. Потврђена је позитивна повезаност између механизма одбране самопоштовања и ауторитарности која је већа од директне негативне повезаности између самопоштовања и ауторитарности, са друге стране. То нас може довести до закључка о самопоштовању као антецеденту ауторитарности што се схематски на крају може приказати на следећи начин:

Схема 8: Самопоштовање као
антецедент ауторитарности
(на основу предложене анализе путева)

Самопоштовање и ауторитетност

**ОПШТА
ИНТЕРПРЕТАЦИЈА**

Општа интерпретација

ОПШТА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА

Након изнетих потврђених хипотеза истраживања (X1, X2, X3a и X3b) у складу са основним циљевима истраживања,²⁶ следи финални део рада, односно општа интерпретација добијених резултата.

Пре свега почињемо од излагања везаног за потврде постављених хипотеза истраживања. Оно што је потврђено указује на две могуће ситуације, од којих једна утиче на другу:

а) на основу добијених резултата који потврђују обе хипотезе, може се са великом сигурношћу претпоставити, не и потпуно доказати, да механизми одбране самопоштовања (мизантропија, морални релативизам и спољни локус контроле) имају посредујући утицај у вези између самопоштовања и ауторитарности; ниско самопоштовање повезано је са високом ауторитарношћу, посредством наведених механизма одбране;

б) поред наведеног под а) може се извести и друга претпоставка која се директно тиче постављеног проблема истраживања (садржаног у наслову рада) и односи се на „каузално“ посредовање механизма одбране са-

26 Који се, у ствари, своде само на покушај указивања на „каузално“ посредовање механизма одбране самопоштовања у вези између самопоштовања и ауторитарности, са нагласком да ниско самопоштовање, преко механизма одбране, може претходити ауторитарности.

мопоштовања у вези између самопоштовања и ауторитарности,²⁷ потврђено хипотезама Х3а и Х3б.

Конкретно, то значи да се може интерпретирати на основу ових, потврђених хипотеза истраживања да је самопоштовање могући антецедент ауторитарности, посредством наведених механизма одбране.

Аг а)

Закључак, који се може извести са великом сигурношћу, јесте да механизми одбране самопоштовања посредују у вези између самопоштовања и ауторитарности (при чему је ниско самопоштовање повезано са повишењем ауторитарности). Ова чињеница је поткрепљена применом сва три коришћена статистичка поступка.

Сада можемо поставити питање: зашто баш ти механизми одбране самопоштовања (мизантропија, морални релативизам и спољни локус контроле) посредују у вези између самопоштовања и ауторитарности?

Пре него што се покуша одговорити на ово питање, нужно је изнети једну опаску која, омогућава ваљано тумачење постављених и потврђених хипотеза. Наведени механизми одбране угроженог самопоштовања представљају делимични одговор на друго питање: чиме се самопоштовање брани у случају угрожености?

У овом случају повезивања самопоштовања и ауторитарности мора се нагласити да се у овом раду сматра да су мизантропија, морални релативизам и спољни локус контроле, као одбрамбени механизми угроженог

27 Где је самопоштовање егзогена, а где су механизми одбране и ауторитарност ендogene варијабле.

самопоштовања, само један део утицаја (можда довољно велики) на везу између ове две појаве. Могуће је да у овој вези постоје још неки фактори, који евентуално посредују. Али, у овом раду, сужавањем предмета истраживања указује се на неке одговоре са задатком да се они у будућности провере, потпуно или делимично докажу или оповргну.

Одговор на постављено питање нас враћа на полазну претпоставку рада.

Постоји модел самопоштовања и неки од начина одбране у случају да је оно угрожено (активирање механизма одбране – мизантропије, моралног релативизма и локуса контроле). Овај модел, који је раније наведен, истовремено теоријски добро разрађен и емпиријски потврђен (Опачић, 1995), провлачи се кроз многе области психологије. Са друге стране, важнија је повезаност између ауторитарности и ових механизма одбране. Ауторитарност је повезана са многим појавама, вероватно и са самопоштовањем, али баш ови механизми одбране се могу ставити у први план.

Почнимо од спољног локуса контроле. Размотримо шта је једна од најважнијих одредница у схватању и операционализацији ауторитарности (поред садомазохистичког испољавања, Адорно, 1950) – *поштовање и слепо веровање ауторитетима олично у вођи* (Фром, 1964). Не постаје ли јаснија веза између спољног локуса контроле и ауторитарности? Екстернални локус контроле (у Ротеровом првом значењу – одбрамбени) „служи“ за објашњење сопственог неуспеха тако што ћемо му узрок наћи у судбини (лошој) или било каквим другим спољним околностима. Уопштено, локус контроле распоређује људе по прихватању или неприхватању од-

говорности за сопствене акције. Веза са ауторитарношћу је очигледна, јер особа која је спремна да се изложи вољи ауторитета, може се рећи било каквог, и да допусти да ауторитет „размишља уместо њега“ и да се повинује, *некритички*, његовим наредбама, одбацила је одговорност за свој живот и пренела га на другог, ван себе, у спољашњи свет (ауторитет, вођу).

Када је у питању мизантропија, ситуација која се тиче повезаности самопоштовања и ауторитарности може се још лакше објаснити. Унижавање себе пред вишим у хијерархији, и унижавање других, који су на нижој лествици од нас, у тој истој хијерархији (можда баш због тог првог) представља нешто што мора потицати из мржње према другима. Унутрашње незадовољство сигурно постоји, јер нема љубави, среће и *слободе* (Фром, 1964). Управо то незадовољство се најбоље очитује у одбацивању других (тенденција „против“ или „од“ других људи, Хорнај, 1991) или чак у мржњи према њима, а кад је могуће у њиховом унижавању. Јер довољно унижавајући себе пред вишим на хијерархијској лествици, особа то „користи“ као средство пењања у хијерархији, а то особа себи дозвољава као последицу личног незадовољства и мазохизма.

Морални релативизам ауторитарне особе не представља одвојено питање од претходног, везаног за мизантропију. Додатак који следи, и који објашњава везу између ауторитарности и моралног релативизма може се објаснити конформизмом ауторитарне личности и ригидним придржавањем прописаних конвенционалних норми (од стране ауторитета) које она некритички прихвата. Онај ко је успешнији од нас је лош, неморалан и недоследан, јер ако би он поштовао прописане

друштвене норме, нарочито у ауторитарном друштву, не би могао бити тако успешан, већ би био исти као и неко ко је неуспешан. Када видљиви знаци успешности код некога не постоје, па чак и ако су субјективне природе (јер субјективност „нормалног“ човека је реалнија од лакшег или тежег патолошког случаја), самопоштовање код такве особе мора бити угрожено. Стога се неуспех мора рационализовати тако што ћемо успешност других тумачити њиховим неморалом и непоштењем, јер они само тако, кршењем конвенционалних норми које ауторитарна особа изразито поштује, могу бити бољи од нас.

Ако сагледамо ова три механизма заједно, а њихову међусобну повезаност смо довели скоро до чињенице, можемо се упитати шта је у њима повезујућа нит?

Размотримо следећи спекулацију: у излагању смо кренули од спољног локуса контроле, употребивши дефиницију која се односи на прихватање одговорности. Сада, ако особа тражи разлоге свога неуспеха у спољном свету, ако унутрашње незадовољство окреће према другим људима и ако њих сматра за непоштене (а не себе као непоштеног према самом себи), и ако прихвата и извршава вољу другог, без икакве анализе и сумње у ту вољу, а можда управо због недостатка интрацептивности, можемо да нагађамо да *одсуство одговорности* које лежи у основи механизма одбране самопоштовања, представља агенс који спаја ниско самопоштовање и ауторитарност.

Аг б)

Ако бисмо се зауставили само на тумачењу везе између самопоштовања и ауторитарности посредством

механизама одбране, остали бисмо ускраћени за могуће објашњење „узрочног пута“ те везе. Постављени циљеви овог истраживања теже кораку више, који се може достићи уз помоћ постављеног проблема истраживања и начина тестирања постављених хипотеза.

Идеја формулисана кроз проблем истраживања (*Самопоштовање као антицедент ауторитарности*), представља полазну основу за спекулацију која би се тичала међусобног односа ове две варијабле, уз посредство интервенишуће варијабле (механизама одбране самопоштовања). Примењени статистички поступци не пружају могућност доказивања постављеног проблема истраживања, али омогућавају усмеравање у правцу другачијег тестирања хипотеза које би у неком другом истраживању имало тежину експеримента.

Без обзира колико постављени проблем истраживања може изгледати заснован на здраворазумском закључивању, он је истовремено заснован на ранијим теоријским разматрањима овог проблема.

Са првог становишта, здраворазумског, можемо гледати на постављени проблем истраживања (*Самопоштовање као антицедент ауторитарности*) на следећи начин (слично објашњењу под а):

Модел самопоштовања и његових одбрамбених механизама можемо узети као постојећу чињеницу обрађену у ранијим истраживањима (Опачић, 1995). Тај модел служи, поново, као полазна основа на коју се може надовезати „било каква појава“ ако за то постоји и мало теоријског или емпиријског оправдања (веза између ауторитарности и механизама одбране). Логични след може представљати управо ауторитарност којој претходи самопоштовање преко мизантропије, морал-

ног релативизма и локуса контроле. Уз помоћ регресионе анализе и парцијалних корелација утврђен је утицај наведених механизма одбране у вези између самопоштовања и ауторитарности. Овај утицај је потврђен (или проверен) трећим статистичким поступком (хипотезе Х3а и Х3б) када структура корелација између самопоштовања и механизма одбране, са једне стране, и корелација између ауторитарности и механизма одбране, са друге стране, указује на „каузално“ посредовање механизма одбране у вези између самопоштовања и ауторитарности.²⁸

Пружају ли нам ове констатације довољно оправдања да опрезно закључимо да ниско самопоштовање претходи ауторитарности посредством мизантропије, моралног релативизма и спољног локуса контроле?

Да одговор на ово питање не би био превише исхитрен, следе нека теоријска разматрања која покушавају да нађу узрок ауторитарности у ниском самопоштовању, односно да ниско самопоштовање на неки начин може претходити ауторитарности.

А. Л. Лејн (A. L. Lane, 1974) користи појам „осиромашени селф“ када жели да објасни шта се налази у средишту ауторитарне личности која представља темељ ауторитарног система насупротив демократском.

Осиромашени селф је појам који у себи обухвата ниско самоприхватање (low self-acceptance), ниско самопоштовање (low self-esteem) и слабост ега (low-strength).

28 Што значи да је директна корелација између самопоштовања и ауторитарности (-0.23) нижа од корелације између самопоштовања и механизма одбране (0.38), са једне стране, и нижа је од корелације између механизма одбране и ауторитарности (0.72), са друге стране.

У перспективи ова три појма могу се свести на један јер је више него лако закључити да неприхватање себе сигурно резултира ниским самопоштовањем, а слабост ега се исто може свести на ниско самопоштовање, јер да бисмо прихватили себе морамо бити довољно „свесни себе“ (јаки). Такође, да би прихватили себе, морамо имати „подношљив“ ниво самопоштовања, а ако имамо довољно самопоштовања, вероватно ће и снага ега бити на задовољавајућем нивоу. Оваквом објашњењу се сигурно може упутити низ критика, почевши од питања циркуларности, преко питања: који је од ова три појма основнији?

Ако прихватимо схватање да самопоштовање представља евалуативну компоненту селф-концепта и операционализујемо га (самопоштовање) на начин на који смо то учинили у овом раду, чињеница је да ће слабост ега и ниско самоприхватање бити најлакше евидентирани и „измерени“ преко варијабле самопоштовања.

Како Лејн (1974) објашњава да „узрок“ ауторитарности преко механизма одбране самопоштовања (мизантропије, моралног релативизма и локуса контроле) лежи у „осиромашеном селфу“?

Ниско самопоштовање, као продукт поређења са другим људима и ширим друштвом, доводи до тога да се особа осећа можда мање вредном, да не може да одговори захтевима друштва како то могу други (бољи од ње) тако да усваја „патолошки“ начин реаговања: цинизам и мизантропију.²⁹ Особа постаје све више отуђена

29 Lane A. L. *Notes on Theory of Democratic Personality*, in DiRienzo G. J. *Personality and Politics*, Anchor Books, New York, 1974, page 435.

од себе и долази до сумњи у све сопствене (али и људске) вредности. Особа постаје све више збуњена и не може доносити исправне одлуке тако да може „препустити“, у својој слабости, доношење одлука о било каквим важним стварима бољима од себе (вишим у хијерархији), прихватајући некритички њихов ауторитет. Вероватно тако тражи сопствено место у хијерархији која постаје замена за отуђено Ја – и на тај начин одустаје од слободе (Фром, 1964).

Без самоконтроле и без икаквог утицаја на средину (што представља саставни део его-снаге) није могућно тражити конзистентан пут или акцију која може имати дејство на социјалну средину, а тиме и на наше самопоштовање, као повратни ефекат. Без тог унутрашњег осећаја за контролу, човек пројектује анархију и заверу у спољни свет („види свет као џунглу“ – Маслов, 1943). Из те конфузије и недостатка сопствене аутономије човек тежи да спољашњи свет перципира на строго структурисан начин (Гринстин, 1987), суди према спољашњим критеријумима (Маслов, 1943) и даје предност тренутном задовољењу, насупротив дугорочној награди за предузету акцију. Све због немогућности успостављања „унутрашњег локуса контроле“ који би омогућавао предвиђање резултата некакве акције.

Лејн (1974) такође наводи да неприхватање себе условљава присуство високе моралне тензије (моралног релативизма!?) и ригидног придржавања конвенционалних друштвених прокламованих норми (Адорно, 1950) које је карактеристично за ауторитарну особу насупротив демократској.

Иако Лејн (1974) говори о „политичком“ човеку, и ако се говори о „политичкој“ ауторитарности и ауто-

ритарности као структури личности (Гринстин, 1987), ова друга мора бити предуслов прве (политичке). И сам Гринстин наводи да се демократска начела и те како могу (а понекад и морају) натурати ауторитарним путем.

Значи ли то свођење на структуру личности која прихвата и „демократски“ ауторитет“? Исто тако, Фром (1980) наводи да протестантизам, а касније и ауторитарност доводе до стварања либералног капиталистичког друштва које, ипак, јесте темељ демократије у неким друштвима (мада и овде можемо поставити питање шта долази прво?).

Објашњење Лејна даје велики допринос и оправдање за наслов теме истраживања која се односи на схватање ниског самопоштовања као нечег што претходи, мада он то превише наглашава, преко схватања да се узрочност ауторитарности, насупрот демократичности, може тражити баш у феномену осиромашеног селфа. Емпиријски би било оправданије схватање самопоштовања као нечег што претходи ауторитарности, јер подразумева у себи да постоје још неки фактори који утичу на ауторитарност, а можда и посредују у наведеној вези.

У тумачењу односа између ауторитарности и самопоштовања, налазимо на још једно виђење овог проблема. А. Л. Џорџ (A. L. George, 1974) објашњава тежњу за моћи³⁰ на сличан начин као и Лејн. Узрок ауторитарности се налази управо у ниском самопоштовању, јер наведена тежња за моћи као једна од основних каракте-

30 Код особа које теже да владају другима, а то представља један од „покретача“ ауторитарног синдрома, насупрот тежњама за љубављу, припадањем... Фром (1964).

ристика ауторитарности (Јаковљевић, 1995) представља компензацију за оштећено и неадекватно самопоштовање. Да би човек тежио владању другима, односно ка моћи над њима, он неизоставно не прихвата друге људе, морално их ниподаштава. Једино тако, преко владања другима, може покушати да екстернални локус контроле представи као унутрашњи, сматрајући да други чине његову вољу и да тако он утиче на исход акције.

Ако се, на крају, додирнемо схватања које наводи М. Рокич (М. Rokeach, 1960) да општу ауторитарност треба схватити као начин мишљења (догматизам), чија је главна карактеристика да је затворена свест, повезан систем уверења при чему се упорно одбија прихватање свега што том систему противречи, видимо изузетну сличност са функционисањем самоевалуативног система.

Наиме, да би се особа одбранила од осећања инфериорности, које она ипак региструје, а не жели да уђе дубље у разлоге тог осећања, тј. ниског самопоштовања, она одбацује информације што би могле да наруше њен систем који се брани пројекцијом и рационализацијом (мизантропија, морални релативизам и спољни локус контроле).

Можемо ли онда претпоставити да самоевалуативни систем, који нове информације асимилује и акомодира (Пијаже, 1988) и у случају когнитивне неусклађености информација што нарушавају његову стабилност (да он треба да предузме акцију и одговорност) ствара ригидан когнитивни систем који се налази у основи догматизма. И да Ф-скала, и поред свих приговора, ипак мери ауторитарност која, на крају крајева, презентује бар једну врсту уопштеног догматизма.

Самопоштовање и ауторитетност

**ЗАВРШНА
РАЗМАТРАЊА**

Завршна разматрања

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Овај рад пружа увид у две ствари. Као прво, можемо са великом сигурношћу тврдити да је веза између самопоштовања и ауторитарности посредована мизантропијом, моралним релативизмом и спољним локусом контроле као одбрамбеним механизмима самопоштовања. Ова констатација се може подићи на ниво конкретног закључка.

Као друго, постављено је питање природе везе између самопоштовања и ауторитарности. Наведени емпиријски подаци, логичко закључивање и теоријска разматрања могу бити довољна полазна основа за потврдан одговор на раније постављено питање: да ли можемо претпоставити да је самопоштовање могући антецедент ауторитарности посредством механизма одбране самопоштовања (мизантропије, моралног релативизма и локуса контроле). Ова констатација представља само тестирање постављене хипотезе да ниско самопоштовање преко механизма одбране може довести до повишења ауторитарности. Она нема снагу доказа. Али истовремено указује на дубину односа између ове две варијабле.

Поред ових констатација, овај рад отвара многа питања која се тичу везе између самопоштовања и ауторитарности, нарочито ако усвојимо најблажу могућу варијанту да је самопоштовање претходница ауторитарности.

Какво је уопште оправдање за довођење баш ове две појаве у везу?

Самопоштовање представља један од стубова функционисања људског бића. Такорећи све што ради-мо директно се одражава на ниво самопоштовања било које људске јединке (чак и ако зађемо у патологију).

Самопоштовање је исто тако интерперсонални феномен. Читавог живота, а посебно у раном узрасту упо-ређујемо се са другим људима. Без обзира што само-поштовање може бити угрожено услед немогућности усклађивања идеалног и реалног Ја (на штету овог дру-гог), морамо приметити да се и то идеално Ја формира у компарацији са другима. Други људи представљају подстрек, али да не би нагињали екстремном ситуацио-низму морамо констатовати да све време делује и унут-рашњи фактор.

И ауторитарност је такође интерперсонални фе-номен. Она се исказује директно у односу са другим људима, без залажења у динамику настанка.

Битно је да се ове две појаве могу посматрати у истој равни. Зашто онда посматрати самопоштовање као антецедент ауторитарности? Да ли је могуће да ауторитарност претходи самопоштовању?

Може се са великом сигурношћу рећи, НЕ!

Размотримо следећу претпоставку: ниско само-поштовање доводи до ауторитарности преко одбрамбе-них механизма одбране угроженог самопоштовања. Ве-за између самопоштовања и механизма одбране је сла-бија од везе између механизма одбране и ауторитарно-сти. Можда баш због тога што ауторитарност може представљати један од тих механизма, можда зато што

ти механизми представљају део који експлицитно недостаје, али је ипак уграђен у примењену скалу ауторитарности и њену операционализацију.

Одговор на ово питање може да пружи детаљна факторска анализа.

Опет, може се констатовати да између самопоштовања и ауторитарности постоји двосмеран однос: ниско самопоштовање може довести до повишења ауторитарности, а та ауторитарност, ако се уклопи у одговарајући друштвени систем (ауторитарни, тоталитарни), може представљати одбрамбену реакцију која има задатак да повиси ниво самопоштовања. Ауторитарност на тај начин одржава самопоштовање на стабилном нивоу и заиста може представљати једини могући одговор на тиранију друштвеног система.

Самопоштовање и ауторитетност

ЛИТЕРАТУРА

Литература

ЛИТЕРАТУРА

- Adorno T. and associates: *The Authoritarian Personality*, Harper and Brothers, New York, 1950.
- Bandura A.: *Self Efficacy: Toward A Unifying Theory of Behavioral Change*, Psychological Review, 1977.
- Беџиновић П.: *Концепцији о себи и интeрпeрсонална оријeнцијација*, Примењeна психологија, Загреб, 1987.
- Бојановић Р.: *Аутиeнџична и неаутиeнџична личност*, Просвета, Београд, 1985.
- Бојановић Р.: *Психологија међуљудских односа*, Институт за криминологија и социологија истраживања, Београд, 1995.
- Brown R.: *Social Psychology*, The Free Press, New York, 1965.
- Burns R.H.: *Introducing the Self-Concept*, Holt, Rinehart and Wilston, London, 1982.
- Давидовић Ј.: *Аутиоритeрна личност и став према моралним нормама*, дипломски рад, Философски факултет у Београду, 1985.
- Фром Е.: *Бекџиво од слободe*, Нолит, Београд, 1964.
- Фром Е.: *Човек за себе*, Напријед, Загреб, 1980.
- George A.L.: „Power as a Compensatory Value for Political Leaders“, у Di Renzo G.J. (ed.), *Personality and politics*, Anchor books, New York, 1974.

- Голубовић З., Кузмановић Б. и Васовић М.: *Друштвени карактер и друштвене промене у светлу националних сукоба*, Институт за философију и друштвену теорију „Филип Вишњић“, Београд, 1995.
- Graziano W.: *The Self as Mediator Between Personality and adjustment*, Journal of Social Psychology and Personality, Vol. 37, No. 2, 8, 1997.
- Greenstein F.: *Personality and Politics*, Guilford, University Press, Princeton, 1987.
- Harris A.T.: *I am OK – You're OK*, Avon Books, New York, 1969.
- Хавелка Н.: *Социјална перцепција*, Завод за уџбенике и наставна средства, Бгд, 1992.
- Heaven P.C.L. and Stones R.C.: *The Relationship Between Authoritarian Behaviour and Self-esteem*, The Journal of Social Psychology, Vol. 109, 1979 (297–300).
- Хорнај К.: *Неуролошка личност нашег доба*, МОНД, Београд, 1991.
- James W.: *The Principles of Psychology*, Dover Publications Inc., Dover, 1950.
- Јанаков Б.: *Психологија самосвесности*, Истраживачко-издавачки центар „ССО Србије“, Београд, 1987.
- Јањетовић Д.: *Ипсихолошка мотивација и концепти о себи*, магистарски рад, Филозофски факултет у Београду, 1996.
- Kitayama S.: *Individual and Collective Process in the Construction of The Self*, Journal of Social Psychology and Personality, Vol. 72, No 6, 1997.

- Колберг. Л.: „Дете као филозоф морала“, у Ивић И. и Хавелка Н. (ур.), *Процес социјализације код деце*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1991.
- Кузмановић Б.: „Ауторитарност“ у Лазич М. (ур.), *Разарање друштва*, Филип Вишњић, Београд.
- Lane A.L.: „Notes on a Theory of Democratic Personality“, у DiRenzo G.J. (ed.), *Personality and Politics*, Anchor Books, New York, 1974.
- Lefcourt H.M.: *Locus of Control*, New Jersey, Lawrence Associates, Erbaum, 1970.
- Maslow, A.: „The Authoritarian Character Structure“, *Journal of Social Psychology*, 18, 1943.
- Милграм С.: *Послушност ауторитету*, Нолит, Београд, 1990.
- Недељковић Д.: *Ауторитарност и поглед на свет*, магистарски рад, Филозофски факултет у Београду, 1997.
- Опачић Г.: *Индивидуална оријентација – конструкција скале и валидација конструкција*, дипломски рад, Филозофски факултет, Задар, 1986.
- Опачић Г.: *Личност у социјалном огледалу*, Институт за педагошка истраживања, Београд, 1995.
- Peterson K.A.: *Generativity Authoritarianism: Implications for Personality and Political Involvement*, *Journal of Social Psychology and Personality*, Vol. 72, No 5, 1997.
- Пијаже Ж. – Инхелдер Б.: *Интелектуални развој деце*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1988.

- Попадић Д.: *Локус контроле и атрибуција као присиути тумачењу узрока постигнућа*, магистарски рад, Филозофски факултет у Београду, 1986.
- Радосављевић Д.: *Самопоштовање као аспекти селф-концепција*, дипломски рад, Филозофски факултет у Београду, 1989.
- Рајх В.: *Масовна психологија фашизма*, Младост, Београд, 1981.
- Rokeach M.: *Open and Closed Mind*, Basic Books, New York, 1960.
- Rosenberg M. and Caplan H.B.: *Social Psychology of the Self-Concept*, Harlan Davidson, Arlington Heights, Illinois, 1982.
- Рот Н.: *Основи социјалне психологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1980.
- Рот Н. и Хавелка Н.: *Национална везаност вредности код средњошколске омладине*, Институт за психологију и ИДН, Београд, 1973.
- Sullivan H.S.: *The Interpersonal Theory of Psychiatry*, Norton, New York, 1953.
- Тодоровић Д.: *Основи методологије психолошких испитивања*, Лабораторија за експерименталну психологију, Београд, 1995.
- Требјешанин Ж.: *Душа и полишка*, Време књиге, Београд, 1995.
- White, R. and Lippit R.: *Autocracy and Democracy*, Harper, New York, 1960.
- Wylie R.Ц.: *The Self-Concept*, Lincoln, University of Nebraska, Nebraska Press, 1979.

БЕЛЕШКА О АУТОРУ

Лазар Марићевић, дипломирани психолог, рођен 1969. године у Београду. Тренутно завршава постдипломске студије из области Психологије међуљудских односа (лидерство, менаџмент људским ресурсима).

Ради као консултант за маркетинг у Агенцији за истраживање тржишта, консалтинг и рекламе „НЗК“ и сарадник је Београдске отворене школе задужен за едукацију, селекцију и људске ресурсе.

У протеклих пет година организовао је и учествовао као предавач на неколико школа и више од четрдесет семинара који се тичу демократског образовања, политичких кампања, лидерства, грађења тима, менаџмента људским ресурсима и управљања у невладиним организацијама.

Лектор
Мирослав Максимовић

Технички уредник
Мирко Милићевић

Техничка припрема
Д©СИЈЕ

Тираж
300 примерака

Штампа
Марго-арт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

159.923.2/.3.075

МАРИЋЕВИЋ, Лазар

Самопоштовање и ауторитарност / Лазар
Марићевић. – Београд : Београдска отворена школа,
2001 (Београд : Марго-арт). – 143 стр. : табеле ; 20 cm

ISBN 86–83411–04–4

Тираж 300. – Белешка о аутору: стр. 143. –

Библиографија: стр. 139–142.

- а) Ауторитарна личност – Психолошка истраживања
- б) Личност – Самопоштовање – Психолошка истраживања

ИД=93467404